
בירור הלכות חנוכה

בסוגיות שבפרק במה מדליקין
ובשיטות הראשונים והפוסקים

תשע"ט
בני ברק

beyrur@gmail.com

תוכן הענינים

מצוות ימי חנוכה.....ז

הלל.....ז

הודאה - אמירת על הניסים.....ז

הדלקת נר חנוכה.....ח

שמחה.....ח

איסור מספד ותענית.....ט

מצוות ההדלקה וההידורים.....ט

חובת ההדלקה והמהדרין.....ט

שיטת ר"י.....יא

שיטת הרי"ף.....יב

שיטת הרמב"ם.....יב

פסק הרמ"א ומנהג אשכנז.....יג

השיטות בדין היכר.....יד

מי שאין לו די נרות.....טו

עלה בידינו.....טז

החייבים בהדלקה ושהדלקתם כשרה.....טז

אשה.....טז

חרש שוטה וקטן.....יז

עלה בידינו.....יח

חיובי הדלקה.....יח

הדלקה מפני החשד - חצר שיש לה שני פתחים.....יח

מי שיש לו שני בתים.....כ

מי שאין לו בית או שאינו נמצא בבית כא
 אכסנאי כא
 השתתפות בדמי ההדלקה כב
 אכסנאי שיש לו פתח נפרד או שנמצא בבית בפני עצמו כב
 השתתפות בפריטי כשמדליקים בפנים כג
 מי שמדליקים עליו בביתו ורוצה להזדר ולהדליק כד
 הנמצא במקום שאינו רואה נרות כלל כד
 מי שיצא יד"ח הדלקה ונמצא בבית גויים כה
 הדלקה בבית הכנסת כו
 עלה בידינו כו
מקום ההדלקה..... כח
 על פתח ביתו מבחוץ - שיטת רש"י כח
 שיטת התוספות והרשב"א ל
 ההדלקה בפתח החצר ל
 שיטת רב שר שלום גאון לא
 טפח הסמוך לפתח לא
 למעלה מעשרים אמה לא
 בתוך עשרה טפחים לב
 למעלה משלשה טפחים לב
 הדר בעליה - הדלקה בחלון לג
 בשעת הסכנה - הדלקה בפנים לד
 הדלקה בפנים שלא בשעת הסכנה לו
 עלה בידינו לו
זמן ההדלקה ושיעורה..... לח
 זמן ההדלקה לח

הדלקה קודם שקיעת החמה..... לח

הדלקה אחר שכלתה רגל מן השוק.....לט

זמן ההדלקה בערב שבת.....מא

שיעור נתינת השמן.....מא

עלה בידינו.....מב

במה מדליקין.....מג

ההדלקה.....מה

הברכות.....מה

סדר ההדלקה.....מה

הדלקה מנר לנר.....מה

כמה פתילות בנר אחד ובקערה אחת.....מז

הדלקה עושה מצוה.....מח

התופס את הנר ואינו מניחו.....מט

הדליק את הנר בפנים והוציאו.....מט

נר אחרת - שמש.....נ

מקום הנחת השמש.....נא

עלה בידינו.....נב

ראיית הנרות וברכת הרואה.....נד

חיוב ראיית הנרות.....נד

ברכת הרואה שלא בשעת ההדלקה.....נד

עלה בידינו.....נה

הנרות אחר ההדלקה.....נו

השתמשות לאורה בתוך זמן קיום המצוה.....נו

השתמשות וכיבוי אחר זמן קיום המצוה.....נז

כבתה.....נט

העמיד במקום הרוח וכבתה או כיבה בידים.....סא

עלה בידינו.....סב

מצוות ימי חנוכה

שנינו [שבת כא:] מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון, שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. ופירש רש"י, לא שאסורין במלאכה שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה.

הלל

איתא בערכין [י.] דא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל... ושמונה ימי חנוכה. וכן מוכח בבבליא דה"ל המובאת בסוגיא דחנוכה שמעיקר תקנת ימי חנוכה הוא לקרות בו את ההלל וכפירוש רש"י.

הודאה - אמירת על הניסים

נתבאר בבבליא דה"ל שמעיקר תקנת ימי החנוכה הוא לומר בו על הניסים בברכת הודאה. ומקור דין אמירת על הניסים במסכת סופרים פ"כ ה"ח.

ובגמ' [שבת כד.] אבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון, כיון דמדרבנן הוא לא מדכרינן או דלמא משום פרסומי ניסא מדכרינן. ופירש רש"י דבתפילה פשיטא שמזכירים על הניסים שהרי ימי חנוכה נקבעו להלל והודאה, ומוכח שעיקר התקנה הוא להזכיר בתפילה דווקא ולא בברכת המזון, והטעם צ"ל כמ"ש בתוס' כיון שהתפילה היא בציבור ויש בזה פרסומי ניסא טפי משא"כ ברכת המזון שהיא בבית וליכא פרסומי ניסא כולי האי.

ומסקנת הגמ' אמר רבא א"ר סחורה א"ר הונא אינו מזכיר ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה, והטעם כיון שעל הניסים אינו תפילה אלא הודאה. ומובא בגמ' דרב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא וסבר לאדכורי בבונה ירושלים, אמר להו רב ששת כתפילה מה תפילה בהודאה אף ברכת המזון בהודאה.

ואף שמבואר בגמ' דאינו מזכיר על הניסים בברכת המזון מ"מ כתב המאירי שעכשיו נהגו להזכיר אף בברכת המזון כאילו היא חובה, וכן נראה מרהיטת דברי הפוסקים שכתבו בפשיטות דמזכירים על הניסים בברכת המזון, הרמב"ם פ"ב מברכות ה"ז והטור והשו"ע או"ח סי' תרפב ס"א. והכס"מ ביאר שהרמב"ם כתב שמזכיר בברכת המזון

בירור הלכות חנוכה

כיון דהגמ' הביאה את המעשה דרב הונא בר יהודה שהזכיר בברכת המזון ולא נחלק עליו איש אלא על המקום שבו מזכיר שאמר לו רב ששת שלא יזכיר בברכת בונה ירושלים אלא בברכת הודאה. ואפשר שכוונתו שמוכת מדברי הגמ' שכבר בזמנה נהגו להזכיר ולכן חשוב המנהג כאילו קבלו עליהם כחובה וכדברי המאירי, וצ"ע.

ובהמשך הגמ' אבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה במוספין והיינו במוסף של שבת ושל ר"ח טבת, וצדדי הספק האם שלא להזכיר כיון שהמוסף אינו בא מצד החנוכה או"ד סוף סוף ביום זה חייב בארבעה תפילות. ונחלקו בזה אמוראי, רב הונא ורב יהודה דאמרי תרווייהו אינו מזכיר ורב נחמן ורבי יוחנן דאמרי תרווייהו מזכיר. ומסקנת הסוגיא בע"ב דאמר רבי יהושע בן לוי דמזכיר, וכן פסק השו"ע סי' תרפב ס"ב.

הדלקת נר חנוכה

מדברי רש"י נראה דמצות הדלקת נר חנוכה אינה מעיקר תקנת ימי חנוכה, שלא נתקנה אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה. אמנם כתב הרמב"ם פ"ג מהלכות חנוכה ה"ג שמצוה היא מדברי סופרים כקריאת המגילה.

וטעם מצות ההדלקה הוא לפרסומי ניסא. ולהלן יבואר שמלבד עיקר חיוב הדלקת הנר עוד יש במצוה זו הידורים, ומדברי המהרש"ל בתשובותיו [סי' פה] דקדק אאמור"ר שליט"א בקונטרס דרך ישרה שאף שגדר עיקר החיוב שחייבו חכמים הוא עצם מעשה ההדלקה ופרסום הנס אינו אלא טעמו, מ"מ גדר ההידור הוא עצם פרסום הנס, וזהו ביאור דברי המהרש"ל שם דאף למ"ד כבתה אין זקוק לה יש הידור להדליק את הנר מחדש דלא גרע מהמהדרין וכמו שיבואר לקמן בדין כבתה.

וכתב הרמב"ם פ"ד מחנוכה ה"ב שאפילו אם אין לו מה לאכול אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק, וכן פסק השו"ע סי' תרעא ס"א. ומבואר בגמ' לקמן [שבת כג:] דאם אין לו די מצות לקנות הן נר חנוכה והן נר שבת נר שבת קודם משום שלו ביתו, ואם אין לו כדי לקנות נר חנוכה ויין לקידוש היום נר חנוכה קודם משום פרסומי ניסא, וכתב הרמ"א סי' תרעא דה"ה שנר חנוכה קודם ליין הבדלה.

שמחה

בברייתא שהובאה בגמ' לא נזכר אלא שתקנו ימים טובים בהלל והודאה, אך הרמב"ם פ"ג מחנוכה ה"ג כתב שתקנו ימי שמחה והלל, וכן משמע קצת בתוס' תענית יח: ד"ה הלכה [מיהו יש לדחות דנקטו כן רק משום פורים]. ובדרכי משה סי' תרע סק"א הביא בשם מהר"א מפראג שביאר שמשום נס פך השמן קבעו ימי הלל והודאה כמובא

בירור הלכות חנוכה

בברייתא דידן ומשום שחנכו החשמונאים את המזבח תקנו משתה ושמחה, ומ"מ בהגהתו לשו"ע סי' תרע ס"ב כתב הרמ"א בשם מהר"א מפראג שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום חנוכת המזבח, ומוכח שאין זה מעיקר תקנת ימי החנוכה. ולפי"ז הבבלי אינו עוסק אלא בעיקר תקנת ימי החנוכה שמשום נס פך השמן תקנו ימים טובים בהלל ובהודאה, וכדפירש"י לקרות הלל ולומר על הניסים, אלא שבנוסף לכך תקנו גם משתה ושמחה.

אך במרדכי בפסחים [רמז תרה] הביא בשם מהר"ם מרוטנבורג שסעודות חנוכה הן סעודות רשות, וכן הביא הטור כאן סי' תרע וכן פסק השו"ע [ס"ב]. אך כמש"נ הרמ"א פסק כמהר"א מפראג שיש קצת מצוה בסעודות חנוכה.

איסור מספד ותענית

מפורש בברייתא דלעיל ששמונת ימי חנוכה אסורים בהספד ובתענית. ובמו"ק [כז:]: אמר רב פפא דאין מועד בפני תלמיד חכם וכ"ש חנוכה ופורים, וכ"פ השו"ע סי' תרע ס"ג שאין מספידים בחנוכה אלא לחכם בפניו.

מצות ההדלקה וההידורים

חובת ההדלקה והמהדרין

שנינו [שבת כא:]: ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך וב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא חד אמר טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין וטעמא דב"ה כנגד ימים היוצאין וחד אמר טעמא דב"ש כנגד פרי החג וטעמא דבית הלל דמעלין בקדש ואין מורידין. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כב"ש ואחד עשה כדברי ב"ה זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין.

ובטעמא דב"ה להמ"ד השני שהמהדרין מן המהדרין מוסיפין והולכין משום מעלין בקדש ואין מורידין, הנה תמוה לומר שכל הטעם שמוסיף והולך הוא משום מעלין בקדש, דמהיכ"ת לשנות בהדלקה להוסיף או לפחות, ולמה לא ידליק בכל יום בשווה [וכן העירו השפ"א והבית הלוי עה"ת בסוגיא דחנוכה]. ונראה שההידור הוא שיהיה

בירור הלכות חנוכה

שינוי וחילוק בין הדלקת כל יום ויום, שע"ז ניכר שאינו מדליק הדלקה אחת ארוכה השווה בכל הימים אלא מדליק בכל יום הדלקה חדשה ומפרסם את הנס שהתחדש בשמן בכל יום ויום שהרי כל יום מדליק מנין אחר. וכו"ע מודו בזה, אלא שנחלקו ב"ש וב"ה והאמוראים בדעתם איך ראוי לשנות ולחלק בין הימים, שלחז מ"ד לב"ש ראוי לתקן כנגד הימים הנכנסים ולב"ה כנגד הימים היוצאים, ולאידך מ"ד לב"ש ראוי לתקן השינוי כנגד פרי החג ולב"ה משום מעלין בקודש ואין מורידין ראוי להיות מוסיף והולך.

וכתבו התוס' בשם ר"י שהמהדרין מן המהדרין דפוחת והולך לב"ש או מוסיף והולך לב"ה אין מדליקין נר לכל אחד ואחד כמהדרין קמא אלא נר איש וביתו כעיקר הדין, דאם כל אחד פוחת והולך או מוסיף והולך אין ניכר שמדליק כנגד הימים הנכנסים או היוצאים כיון שיסברו שיש בבית יותר או פחות אנשים.

אך הרמב"ם [פ"ד מחנוכה ה"א וה"ב] כתב וז"ל, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים. והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. כיצד הרי שהיו אנשי הבית עשרה בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות. עכ"ל. הרי שסבר שהמהדרין מן המהדרין קאי על המהדרין, ומדליק הן נר לכל אחד ואחד והן פוחת והולך לב"ש ומוסיף והולך לב"ה. ומ"מ כתב הרמב"ם [הלכה ג] שמנהג פשוט בספרד כתוס' שכל בני הבית מדליקים נר אחד ומוסיפים והולכים.

והשו"ע [סי' תרעא ס"ב] פסק כתוס' וכמנהג ספרד, והרמ"א פסק שכל אחד מבני הבית מדליק, וכתב שצריך להזהר ליתן כל אחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין.

וכתב בביאור הגר"א [שם] שדברי התוס' שאם כל אחד מוסיף או פוחת לא יהיה היכר להדלקת אותו יום קיימי רק לטעם הראשון בגמ' שלבית שמאי פוחת והולך כנגד הימים הנכנסים ולבית הלל מוסיף והולך כנגד הימים היוצאים, אבל להטעם השני שב"ש כנגד פרי החג וב"ה משום מעלין בקודש ואין מורידין א"צ היכר כלל. ופירש הגר"א שזהו המו"מ בגמ' שבזה נחלקו ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא [וכ"כ הפר"ח ע"ד אפשר], והגמ' מכריעה מהא דרבה בר בר חנה דשני זקנים היו בצידון כהטעם השני דמשום פרי החג ומעלין בקודש, ולכן לדינא אין לחוש להיכר ולכך פסק הרמ"א

בירור הלכות חנוכה

כהרמב"ם. וכן הוכיח מזה מדהביא הרי"ף את דברי רבב"ח שהכריע כמותו וגם דעתו כהרמב"ם.

שיטת ר"י

ובדעת ר"י שבתוס', הנה הזכירו בדבריהם רק את הטעם דימים הנכנסים וימים היוצאים. אמנם הריטב"א הביא בשם ר"י דמנהג ספרד עדיף "כי אם היה כל אחד מוסיף נרו [לב"ה או פוחת] לב"ש לא יכירו העולם דמשום פרי החג או משום מעלים בקודש הוא אלא שיאמרו בני הבית נתרבו או נתמעטו", הרי דגם לטעם דפרי החג ומעלין בקודש צריך היכר, וכן משמע במאירי.

ולכאורה דברי הגר"א הנ"ל מוכרחים ותמוה לומר שצריך היכר בין ההדלקות שכנגד פרי החג וההדלקות שמשום מעלין בקודש, דבשלמא משום כנגד הימים הנכנסים והימים היוצאים הרי פרסום הנס הוא ע"י שבכל יום מוסיף או פוחת ובהצטרפות שמונת הימים מתפרסם שהיה הנס שמונה ימים ולכן בכל יום צריך שיהיה ניכר שהוא הדלקת אותו היום, אך מה טעם יש לפרסם שהיום הוא התמעטות הנרות כנגד פרי החג או ריבוי הנרות משום מעלין בקודש.

וצריך לבאר עפ"י מה שנתבאר שיסוד ההידור דמוסיף והולך או פוחת והולך הוא לשנות ולחלק בין הימים, וצ"ל שההיכר אינו שההדלקה היא כנגד פרי החג או משום מעלין בקודש אלא לעצם השינוי והחילוק בין הימים, שצריך שיהיה ניכר שההדלקה דהיום שונה ומחולקת מההדלקה דאתמול אך אם יסבור שבני הבית נתרבו או נתמעטו א"כ אין חלוקה בעצם צורת ההדלקה בין ההדלקה דהיום להדלקה דאתמול, וז"ש הריטב"א שלא יכירו העולם דמשום פרי החג או משום מעלין בקודש הוא דהיינו שלא יכירו את החילוק והשינוי שצורתו כנגד פרי החג או משום מעלין בקודש. ולשיטת הרמב"ם שלמ"ד משום פרי החג או משום מעלין בקודש אין צריך היכר צ"ל דס"ל שאף אם יסברו שבני הבית נתרבו או נתמעטו הוי היכר דסו"ס הדלקת אותו יום מחולקת מהדלקת יום האתמול ע"י שמרבה בנרות, אלא שלהטעם שכדי לחלק בין הימים תקנו להדליק כנגד הימים הנכנסים והימים היוצאים צריך היכר למנין הימים.

וצ"ע בדעת התוס' בדעת ר"י, אם לדעתם ההיכר משום טעמא דימים הנכנסים וימים היוצאים בדווקא אבל לטעמא דכנגד פרי החג ומשום מעלין בקודש א"צ היכר וכמ"ש הגר"א, ויסברו כמ"ש"נ בדעת הרמב"ם דמצד עצם החילוק בין הימים סגי בהיכר של ריבוי הנרות אף אם יכול הרואה לסבור שבני הבית נתרבו או נתמעטו, ולפי"ז נוצרך לבאר בדעתם שדברי רבה בר בר חנה שני זקנים היו בצידון וכו' אינם הכרעה במחלוקת

בירור הלכות חנוכה

האמוראים בטעמי ב"ש וב"ה אלא הם סיפור דברים בעלמא ולכן סוברים התוס' דצריך היכר משום שיש לחוש להטעם הראשון. או"ד אף התוס' סברי כמש"נ בדעת הריטב"א ואין כוונתם שהיכר הוא על מנין הימים הנכנסים או היוצאים אלא ההיכר על עצם החילוק בין הימים, ולכך אף למ"ד משום פרי החג ומשום מעלין בקודש צריך היכר, ולפי"ז אפשר לבאר בגמרא כהגר"א שדברי רבב"ח הם הכרעה כמ"ד כנגד פרי החג ומשום מעלין בקודש אלא שבין כך ובין כך צריך היכר, והנפק"מ אינו לענין היכר אלא באופן שאין בידו די נרות לאותו היום שלטעמא דכנגד הימים היוצאים ידליק רק נר אחד כעיקר הדין ולטעמא דמשום מעלין בקודש ידליק מה שבידו וכמו שיבואר להלן.

וכיון שהן התוספות והן הריטב"א הביאו דבריהם בשם ר"י נראה שראוי להשוות שמועותיהם, דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, וההיכר הוא לעצם החילוק בין הימים בין להאי טעמא ובין להאי טעמא וכמש"נ. וצ"ע.

שיטת הרי"ף

הבאנו שהגר"א דקדק בדעת הרי"ף כהרמב"ם מדהביא את דברי רבב"ח שלדעת הגר"א הם הכרעה כהטעם השני דמשום פרי החג ומעלין בקודש ולסברת הגר"א לטעם זה אין צריך היכר להדלקת אותו היום. ודעת התוספות בדעת הרי"ף תהיה תלויה במה שנתבאר, דלפמ"נ שלשיטתם לשני הטעמים צריך היכר והנפק"מ כגון במי שאין לו די ההידור דאותו היום אתי שפיר שהרי"ף הביא את הכרעת רבה בר בר חנה שיש בה נפקותא לדינא, וא"כ לסברת התוס' אף הרי"ף סובר כשיטתם. אך אם לדעת התוס' אכן דין היכר תלוי בשני הטעמים אלא דס"ל שדברי רבב"ח אינם הכרעה בין הטעמים ולכך חששו לטעם דימים הנכנסים וימים היוצאים א"כ יקשה מדוע הביא הרי"ף את מימרא דרבב"ח שאין בה שום נפק"מ לדינא, ואף תוס' יודו לדברי הגר"א שדעת הרי"ף דלא כשיטתם.

שיטת הרמב"ם

לשון הברייטא בגמ' "והמהדרין נר לכל אחד ואחד". ופירש רש"י "והמהדרין אחר המצוות עושין נר אחד בכל לילה לכל אחד ואחד מבני הבית". ואין מבואר בלשונו מי המדליק את הנרות של בני הבית. ולשון הרמב"ם [פ"ד ה"א וה"ב] "והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. כיצד הרי שהיו אנשי הבית עשרה בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים

בירור הלכות חנוכה

נרות". וגם בלשוננו אין מוזכר כלל מי הוא המדליק את הנרות. ומ"ש מדליק בלשון יחיד אין כוונתו בדווקא, כי בריש ההלכה לגבי עיקר הדין שמדליקין נר איש וביתו כתב "מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד", הרי שגם לגבי עיקר מצות נר חנוכה לא הזכיר כלל מי המדליק אלא 'שיהיה כל בית ובית מדליק', ומוכח שנתכוין לכתוב את גדר החיוב שהוא מוטל על הבית בכללותו ולא נתכוין להזכיר כלל את האיש המדליק וכן אח"כ לא הזכיר כלל את בעה"ב אלא כתב בסתמא 'מדליק'.

ומזה נראה דלדעת הרמב"ם אין דין על מי מוטלת ההדלקה, שאין החיוב אלא על הבית בכללותו, ופשוט שבני הבית הם המקיימים את חובת הבית אבל אין נפק"מ מי מהם מדליק, אם ירצו ידליק אחד על כולם ואם ירצו ידליק כל אחד את נרותיו [וראה ביתר ביאור להלן לגבי פסק הרמ"א ומנהג אשכנז].

ולדעת הרמב"ם נתבאר למעלה דאף שיסוד ההידור דפוחת והולך או מוסיף והולך הוא לחלק בין הימים מ"מ סגי לזה בעצם ריבוי הנרות ואין צריך שיהיה ניכר שריבוי הנרות הוא כנגד בני הבית אלא כל היכא שההדלקה דהיום מחולקת מההדלקה דאתמול במנין הנרות חשיב היכר בין הימים, אלא שלמ"ד כנגד הימים הנכנסים והימים היוצאים אחר שתקנו חז"ל שיהיה החילוק בין הימים שידליק כמנין הימים הנכנסים או הימים היוצאים צריך היכר לזה שמדליק כמנין הימים וריבוי הנרות הוא כנגד בני הבית, אך למ"ד כנגד פרי החג או משום מעלין בקודש ואין מורידין א"צ היכר כלל, וכיון שכך מסקנת הגמ' ממימרא דרבב"ח שני זקנים היו בצידון וכו' לכך כתב הרמב"ם שנמצא סכום הנרות כולם בלילה הראשון עשרה ובלילה השני עשרים וכו' וא"צ להפריש בין הנרות. אמנם כמש"נ הרמב"ם עצמו כתב [בהלכה ג] שמנהג ספרד כתוס' שמדליקין נר איש וביתו ומוסיף והולך.

פסק הרמ"א ומנהג אשכנז

הרמ"א [סי' תרעא ס"ב] הביא 'ויש אומרים דכל אחד מבני הבית ידליק'. וכתב בביאור הגר"א שכ"כ הרמב"ם להלכה. ובגליא מסכת [או"ח סי' ו] השיג על הרמ"א דבגמ' וברמב"ם אין מבואר שכל אחד מדליק אלא שבעה"ב מדליק נרות כמנין בני הבית, והשיג על מנהגנו שכל אחד מבני הבית מדליק ומברך דהויא ברכה לבטלה. ולמש"נ לדעת הרמב"ם אין שום נפקותא מי המדליק כיון שעיקר החיוב הוא הדלקת הבית [וגם מ"ש בדרכי משה הארוך ריש סי' תרעא שמדברי הרמב"ם נראה שאם רבים בני הבית מדליק כל אחד וכו' נ"פ שאין כוונתו שכ"א מדליק בעצמו בדווקא

בירור הלכות חנוכה

אלא עצם מה שמדליק נר לכאור'א ושיגרא דלישניה כמנהגנו וכמו שפסק להלכה]. ולגבי ברכה לבטלה כבר כתב הגרעק'א בשו"ת תנינא סי' יג שכל אחד מבני הבית מכוין שלא לצאת אלא בהדלקתו.

אך עדיין לכאורה אין מעליותא כאשר כל אחד מבני הבית ידליק בעצמו, וא"כ צריך להבין את טעמו של הרמ"א שהוסיף על דברי הרמב"ם וכתב שכל אחד מבני הבית מדליק בעצמו. ואפשר עפ"י מה שנראה בדברי הלבוש שיש הידור למצוה כאשר כל אחד מזכיר בעצמו את הנס. אמנם אין לזה יסוד בדברי הראשונים. ואפשר באופן אחר עפ"י מה שנראה מדברי האלפסי זוטא להרמ"ע מפאנו שכאשר כל אחד מבני הבית מדליק את נרותיו חשיב היכר שניכר שכל אחד מדליק את הדלקת אותו היום, והיינו דס"ל דגם באופן שאין היכר אלא בשעת ההדלקה עצמה ג"כ חשיב היכר אף שאח"כ אין הרואה מבחין. ולכך כתב הרמ"א שכל אחד מבני הבית ידליק כדי לצאת ידי דעת התוס' שצריך היכר. ואמנם ודאי אין זה אלא היכרא פורתא, ולכן בדרכי משה [סק"ב] הביא בשם מהר"א מפראג שלמנהג זמנם שמדליקין בפנים שפיר יוצאים ידי דעת התוס' כיון שבני הבית יודעים כמה בנ"א יש בבית וגם יכולים להדליק בריחוק מקום באופן שיהיה היכר, ולפמ"ש"נ צ"ל שכוונתו דכה"ג יוצאים ידי דעת התוס' בריוח דהוי היכרא מעליא, ובהדלקה בחוץ שצריכים להדחק בטפח הסמוך לפתח ואין ריוח להיכר בין הנרות סמכין על היכרא פורתא שבשעת ההדלקה.

ולפי"ז מנהגנו האידנא אתי שפיר בריוח אף לשיטת התוס' כיון שמדליקים אנו בריחוק בין המנורות. ולפי"ז לכאורה האידנא אין צריך שידליק כל אחד בעצמו כי עבדינן היכרא מעליא ומה לנו צורך בהיכרא פורתא. אלא דמ"מ כיון שמדליקים בפתחים ובחלונות ההרי המנורות קרובות זו לזו ואף שהרואה מקרוב מבחין ומכיר ביניהן מ"מ פעמים רבות הרואה מרחוק אינו מבחין, ויתכן דכה"ג לא הויא היכרא מעליא ולכן יש להחזיק במנהג שכל אחד מדליק בעצמו [ואולי בזה תובן ביותר טענת התוס' שאם מדליק נר לכל אחד ואחד אין היכר, שאין מצוי כ"כ שמדליק כמה מנורות באופן שאף מרחוק ניכר, וא"כ אף שודאי היכר זה עדיף מאשר שלא יהיה היכר כלל מ"מ כה"ג עדיף שידליק נר איש וביתו ויהיה ניכר אף למרחוק שהיא הדלקת אותו היום]. ובר מן דין אין לשנות המנהג שנהגו מדורי דורות. וצ"ע.

השיטות בדין היכר

נמצא שלדעת התוס' צריך היכר להדלקת אותו היום וכפה"נ צריך ההיכר להכיר את השינוי והחילוק שבין הימים ובין למ"ד כנגד הימים הנכנסים והימים היוצאים ובין

בירור הלכות חנוכה

למ"ד כנגד פרי החג ומשום מעלין בקודש ואין מורידין, ולדעת הרמב"ם למ"ד כנגד הימים הנכנסים והימים היוצאים צריך היכר להדלקת אותו היום דווקא אבל למ"ד כנגד פרי החג ומשום מעלין בקודש א"צ היכר כלל ומסקנת הגמ' כהך מ"ד ולכך להלכה א"צ היכר, והרמ"א פסק כהרמב"ם ומ"מ חשש לדעת התוס', ואפשר שלכך פסק שידליק כל אחד בעצמו כדי שיהיה היכר לכל הפחות בשעת ההדלקה [או אפשר דפסק שכל אחד ידליק בעצמו כיון שעי"ז פרסום הנס גדול יותר כדמשמע בלבוש], וכמו"כ לכך פסק הרמ"א ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין" והיינו נמי כדי שיהיה היכר דעת התוס'. ואף אחר שמניחים במקום מיוחד לא ביטל הרמ"א את המנהג להדליק כל אחד בעצמו כיון שבהדלקה בחוץ הרבה פעמים אין היכר בין הנרות ולכן צריך ההיכר ע"י שכל אחד מדליק בעצמו.

הפוסקים נחלקו אם ביום הראשון צריך היכר בין הנרות, שדעת המג"א סי' תרעא סק"ב שצריך היכר, ופירש הפמ"ג דלא פלוג משאר הימים, ודעת הא"ר [סק"ד] שבבילה הראשון א"צ היכר. והמ"ב בשעה"צ סקט"ז כתב שבשעת הדחק יש לסמוך על הא"ר.

מי שאין לו די נרות

מי שאין לו נרות אלא כמנין הנרות שהדליק אתמול, כגון שבין השלישי אין לו אלא שני נרות, הנה להטעם דכנגד הימים היוצאים פשוט שלא ידליק אלא נר אחד, כי אין שום טעם בהדלקת שני נרות וא"כ הדר לעיקר הדין. אמנם אליבא דהטעם דמשום מעלין בקודש ואין מורידין [שכך פסקו הרמב"ם והרמ"א כמ"ש הגר"א] נחלקו בזה האחרונים, שהבית הלוי עה"ת בסוגיא דחנוכה כתב שידליק שני נרות משום 'ואין מורידין' אף שאינו מעלה בקודש שהרי אף ביום אתמול הדליק שני נרות, והחיי אדם [כלל קנד סכ"ה] כתב שידליק נר אחד דלהדליק שני נרות הוי דלא כמר ודלא כמר. אך לפי מה שנתבאר שצריך היכר לחילוק הימים אם ידליק שני נרות אין ההדלקה דהיום מחולקת מההדלקה דאתמול כיון שגם אתמול הדליק שני נרות, וצ"ע אם 'ואין מורידין' דוחה את הידור החילוק בין הימים או"ד לא.

ומי אין לו נרות אלא פחות ממנין הנרות שהדליק אתמול, כגון שביום הרביעי אין לו אלא שני נרות דכה"ג אם ידליק שני נרות יהיה חילוק מיום האתמול שהדליק שלושה נרות, להטעם דכנגד הימים היוצאים פשוט דלא ידליק אלא נר אחד כמ"ש"ג, ולהטעם דמשום מעלין בקודש הנה להחיי"א פשוט דג"כ ידליק נר אחד, ולהבית הלוי יש להסתפק אם משום סברת מעלין בקודש ואין מורידין יש להשתדל להיות מוריד מעט

בירור הלכות חנוכה

ולא להיות מוריד הרבה, ולכן ידליק שני נרות להוריד משלושה הנרות דאתמול לשנים ולא להוריד לנר אחד, או"ד אין הבדל אם יוריד מעט או יוריד הרבה, וצ"ע.

והמ"ב [סק"ה] פסק כהחיי"א שידליק נר אחד.

עלה בידינו

עיקר מצות ההדלקה נר איש וביתו. המהדרין, מדליק בעה"ב נר כנגד כל אחד ובני הבית, וכתב הרמ"א שכל אחד מבני הבית ידליק בעצמו ויתנו ריוח להיכר בין נרותיו של כל אחד, וביום הראשון להמג"א צריך ליתן ריוח בין הנרות ולהא"ר אין צריך וכתב המ"ב שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הא"ר. המהדרין מן המהדרין, לב"ש מדליק ביום הראשון שמונה נרות ופוחת והולך ולב"ה מדליק ביום הראשון נר אחד ומוסיף והולך; לתוס' בהידור זה בעה"ב לבדו מדליק נר אחד ומוסיף או פוחת וכן פסק השו"ע, ולהרמב"ם מדליק בעה"ב כנגד כל אנשי הבית, ופסק הרמ"א שכל אחד מבני הבית מדליק בעצמו ומוסיף והולך כב"ה, וכתב הגר"א שדעת הרי"ף כדעת הרמב"ם ומיהו אפשר שלסברת התוס' אף דעת הרי"ף כוונתיהו.

מי שאין לו די נרות להידור דמהדרין מן המהדרין של אותו יום ידליק נר אחד כעיקר הדין.

החייבים בהדלקה ושהדלקתם כשרה

אשה

שנינו בגמ' [כג.] אשה ודאי מדליקה דאמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. וכתב הריטב"א שכיון שהן מחויבות יכולות להוציא אנשים. וכ"כ המאירי, והביא שקצת מפרשים כתבו שאשה מדלקת רק לעצמה אבל אינה יכולה להוציא אנשים, וכתב שאין בכך כלום. וכן פסקו הפוסקים דאשה אף מוציאה אנשים.

ומהדרין המדליקים נר לכל אחד ואחד כתב הרמב"ם [פ"ד מחנוכה ה"א] דהיינו כנגד האנשים וכנגד הנשים. אמנם כיום שמדליקים בני אשכנז כל אחד ואחד נרותיו בעצמו כדברי הרמ"א [כמש"נ למעלה] אין נוהגין להדליק כנגד הנשים והטעם כתב החת"ס בחידושו [כא:] שכל כבודה בת מלך פנימה ואין דרכה להדליק בחוץ וכתב שלכך נשאר המנהג גם כאשר הדליקו בבית. אמנם לפי מה שנתבאר למעלה שעיקר הדין כהרמב"ם שההידור שיודלק נר כנגד כאו"א מבני הבית אלא שהרמ"א הוסיף שכל

בירור הלכות חנוכה

אחד ידליק בעצמו א"כ לכאורה אם אי אפשר שידליקו הנשים בעצמם נחזור לעיקר ההידור וידליק בעה"ב כנגד הנשים. ואמנם לגבי אשתו כתב הא"ר סי' תרעא סק"ג שאשתו כגופו ואינה צריכה להדליק [וכן נראה בתרוה"ד סוף סי' קא שאיש ואשתו לא חשיבי 'כל אחד ואחד' לענין המהדרין כשנמצאים בבית אחד, יעו"ש], אמנם לגבי שאר בנות הבית לא שייך טעם זה. וצ"ל שכיון שנהגו כהרמ"א לקיים את חובת הדלקת הבית ע"י שכל אחד מדליק בעצמו שוב לא חזרו לעיקר הדין שיכול אחד מבני הבית להדליק כנגד השאר. ולפי"ז לכאורה הרוצה להדר ידליק בעה"ב אף כנגד בנות הבית, וצ"ע. אך עי' במ"ב סי' תרעה סק"ט שהביא טעם נוסף שאין נשים צריכות להדליק.

חרש שוטה וקטן

שנינו [כג.] והשתא דאמרינן הדלקה עושה מצוה הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום. והיינו שאם הדליקו לא הוציאו את בני הבית ידי חובתם, כיון שצריך שתעשה ההדלקה ע"י בר חיובא.

וכתב הרמ"א סי' תרעה ס"ג שלדידן שנוהגין כמהדרין מן המהדרין ומדליק כ"א נרותיו בעצמו אף קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק. והר"ן [בסוגיא] הביא מבעל העיטור שקטן שהגיע לחינוך אף יכול להוציא את בני הבית ידי חובתם והכל תלוי במנהג. והמאירי הביא שיש שמתירין בקטן שהגיע לחינוך הואיל ומצות חנוכה מד"ס ושכן חתמוה חכמי פרובינציא [והיינו כפה"נ בעל העיטור הנ"ל], אך כתב שאין דבריהם נראים. והשו"ע [בסי' תרעה ס"ג] הביא שיש מי שאומר שקטן שהגיע לחינוך יכול להדליק ולהוציא את בני הבית, אך בסי' תרפט ס"ב לענין קריאת המגילה סתם לא כן, והמ"ב [סקי"ג] כתב שכיון שבמגילה סתם דלא כהעיטור משמע דלמעשה אין לסמוך ע"ז, ובסי' תרפט סק"ו הביא די"א שבשעת הדחק אפשר לצאת מקטן שהגיע לחינוך. והפוסקים ביארו בכמה אופנים לחלק בין חנוכה למגילה, עי' במ"ב שם בסי' תרפט שציין לא"ר ולחמד משה ושאר אחרונים. ואפשר דנר חנוכה שאני כיון שהחובה על הבית [כמוכח ברמב"ם וכמש"נ בשיטתו למעלה לגבי מצות ההדלקה וההידורים] וגם קטן שהגיע לחינוך הוא מבני הבית, אלא שקטן שלא הגיע לחינוך אין מעשהו אלא מעשה קוף בעלמא. אמנם אף הרמב"ם שהוא בעל השמועה דחובת הבית מ"מ בפ"ד ה"ט לא חילק בין קטן שהגיע לחינוך לקטן שלא הגיע לחינוך, וצ"ל שסבר שאף שהוא חובת הבית מ"מ הטילו את קיום חובת הבית על ברי חיובא ולא על קטן.

בירור הלכות חנוכה

עלה בדינו

אשה חייבת להדליק נר חנוכה אם אין מדליקין עליה כדין נר איש וביתו, ולהריטב"א והמאירי אף יכולה להוציא איש וכ"פ הפוסקים, והמאירי הביא דקצת מפרשים שאינה יכולה להוציא איש. המהדרין המדליקין נר לכל אחד ואחד כתב הרמב"ם דהיינו אף לנשים, ומ"מ כנגד אשתו כתב הא"ר שאין צריך כי אשתו כגופו, ולמנהגנו שכל אחד מבני הבית מדליק בעצמו לא נהגו שבנות הבית מדליקות, ואפשר שהרוצה להדר ידליק בעה"ב אף כנגד בנות הבית, וצ"ע.

קטן, המהדרין המדליקין נר לכל אחד ואחד ידליק אף קטן שהגיע לחינוך. לבעל העיטור קטן שהגיע לחינוך יכול אף להוציא את בני הבית ידי חובתם ולהמאירי אינו יכול, והשו"ע כתב שי"א שיכול אך מדבהלכות מגילה סתם לא כן כתב המ"ב שמשמע שאין לסמוך על כך.

חיובי הדלקה

הדלקה מפני החשד - חצר שיש לה שני פתחים

שנינו [כג.] אמר רב הונא חצר שיש לה שני פתחים [והיינו לפירש"י שני פתחי הבית לחצר ולתוס' שני פתחי החצר] צריכה שתי נרות, אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך, ומסקנת הגמ' דהטעם מפני החשד של בני העיר המהלכים ברוח שלא הדליק בה וסבורים שכמו שברוח זו לא הדליק אף ברוח האחרת לא הדליק.

וכתב הרמ"א [סי' תרעא ס"ח] דבשעת הסכנה שמדליקים בפנים א"צ לחשוש לחשדא ואפילו אם יש כמה פתחים כיון שבין כך ובין כך אין היכר לבני רה"ר.

וכתב הר"ן דכיון שאינו מדליק אלא מפני החשד אינו צריך לברך.

ובתשובות הרשב"א ח"א סי' תקכה נשאל אם צריך לברך על הפרשת חלה מעיסת ארנונה שחייבו [פסחים ו.] להפריש משום דלית ליה קלא, וכן אם צריך לברך על שחיטת בן פקועה שהפריס ע"ג קרקע שחייבו [חולין עה:] לשחוט כי היכי דלא אתי לאיחלופי, והשיב הרשב"א דכל היכא שציוו חכמים להפריש או לשחוט מברך כדין מצוה דרבנן וכמבואר בסוגין [כג.] שאף על מצוה דרבנן מברכים. והפר"ח ביו"ד סי' יג סק"ה רצה לדמות להדלקת נר חנוכה מפני החשד, ולפי דבריו נחלקו הרשב"א

בירור הלכות חנוכה

והר"ן אם מברכין על הדלקה מפני החשד שלהרשב"א מברכין ולהר"ן אין מברכין. אך הפלתי [סק"ד] חילק שההדלקות בשני הפתחים שייכי להדדי ובברכת אחד פוטר את חבירו משא"כ בחלת עיסת ארנונה ושחיטת בן פקועה שאינו מברך כלל, וכ"כ בברכ"י [סק"ה] שכיון שבו בפרק מדליק את ההדלקה העיקרית פוטר בברכה את ההדלקה הטפילה, ולכך אף הרשב"א מודה שאין מברכין על הדלקה שמפני החשד. וכן דעת הארחות חיים [הלכות חנוכה אות יג] שכתב וז"ל אמנם אין צריך רק ברכה אחת כיון דקיי"ל דחובת גברא הוא אמרינן דשתיהן מצוה אחת שאין החיוב אלא מפני חשד, ואפילו נימא דשתי מצות הן כיון שעושה שתיהן בבת אחת די לו בברכה אחת דומיא דתפילין ש"י וש"ר שאין מעכבין זו את זו ודי להם בברכה אחת עכ"ל.

ולפי"ז נראה קצת דלדעת הרשב"א אם הדליק את ההדלקה שמפני החשד לאחר זמן מברך עליה. ומדברי הברכ"י נראה שאף הר"ן מודה בזה, מיהו רהיטת לשון הר"ן משמע קצת שאין מברכין כלל על הדלקה שמפני החשד, וצ"ע.

וכן באופן שמדליק רק את הנר שמפני החשד, כגון אורח שמדליקין עליו בביתו ויש לו פתח לעצמו שכתבו הפוסקים שצריך להדליק משום חשדא וכמו שיבואר להלן, כה"ג יצטרך לברך כיון שאינו נפטר בברכת הנר העיקרי. וז"ש המג"א בסי' תרעז סק"ד על דברי הכנה"ג שכתב שבאופן הנ"ל אין צריך לברך כיון שאינו אלא משום חשדא וכתב ע"ז המג"א ויש לחלק, והחילוק כמ"ש הלבושי שרד והפמ"ג בפירוש הראשון דכיון שהאכסנאי אינו מברך כלל לכך צריך לברך על הדלקה זו אף שאינה אלא משום חשדא [ובאמת אין הכרע אם הפמ"ג פסק כן למעשה, דאפשר שאין החילוק מוכרח ולדעת הרשב"א אף בכל הדלקה שמשום חשדא צריך לברך וכמ"ש הפר"ח וא"כ אנן דקיי"ל בעיקר הדלקה דחשדא כהר"ן שאין מברכין ה"נ באכסנאי שיש לו פתח לעצמו אינו מברך, וצ"ע]. וכן באופן שהדלקתו העיקרית מקיים ע"י השתתפות בפרוטה ומדליק הדלקה נוספת משום חשדא, כגון אכסנאי שאוכל אצל מארחו ויש לו בית אחר לשינה ומשתתף עם בעה"ב בהדלקה במקום שאוכל בו ומדליק מפני החשד במקום שישן בו כמו שיבואר להלן מהטור בשם הרא"ש, שנראה לפי"ד הארחות חיים והפלתי והברכ"י שצריך לברך על ההדלקה שמפני החשד כיון שלא נפטר בברכת בעה"ב בהדלקה העיקרית.

ובספר המאורות [כא: ד"ה נר חנוכה מצוה להניחה וכו'] נראה שדעתו שגדר החיוב שחייבו חכמים להדליק מפני החשד הוא שחייבו לפרסם את הנס בכל פתח שיש לבית או לחצר, עיי"ש שלמד מזה למי שהדליקו עליו בביתו [ויבואר להלן בדין מי שיצא

בירור הלכות חנוכה

יד"ח הדלקה ונמצא בבית גויים]. וביאור הסוגיא לפי"ז שבאמת עיקר החיוב הוא להדליק באופן שיהיה ודאי ניכר שיש פרסומי ניסא מבית זה או מחצר זו, ומ"ש הגמ' מפני החשד הוא אופן החיוב שצריך לפרסם את הנס באופן שאין חשד שכך הוא פרסום גמור ומוחלט. ונראה לפי"ז דמי שיש לו שני פתחים מחויב להדליק בשניהם דווקא ולא מהני שיודיע את העוברים והשבים שלא יחשדוהו או כיו"ב. וכן נראה לפי"מ שצידד הארחות חיים הנזכר למעלה שהטעם שאין מברכין על הדלקה שמפני החשד "דשתיהן מצוה אחת שאין החיוב אלא מפני חשד", ואפשר שכוונתו לבאר שאין חיוב ההדלקה שמפני החשד חיוב חדש אלא הוא חיוב אחד לפרסם פרסום גמור מהבית הזה וזה כשמפרסם באופן שלא יהיה חשד שיושבי הבית לא הדליקו וכמ"ש"נ בדעת המאורות. ולהלן בדין מי שיצא יד"ח הדלקה ונמצא בבית של גויים יבואר שלכך שניהם צומדים שם בשיטה אחת עפ"י סברתם בדין חשדא [וצ"ע לפי הצד השני בארחו"ח שהן שני מצוות דאפשר לפי"ז שההדלקה השניה היא מפני החשד כפשוטו].

אמנם רהיטת לשונות שאר הראשונים נראה קצת לא כן, ובפרט מדברי הב"י [סי' תרצא ד"ה חצר שיש לה שני פתחים] שהשווה חשדא דחנוכה לחשדא דהעובר מאחורי ביהכ"נ בשעה שהציבור מתפללין ומוכח שהחיוב הוא כפשטות הסוגיא שציוו להדליק מפני החשד. אמנם נראה שלדעת הרשב"א ובפרט לפי"ד הפלתי דשני הפתחים שייכי להדדי לכתחילה צריך לצאת מידי החשד על ידי הדלקה דווקא דסו"ס כך ציוו חכמים, ואם עומד ומודיע את העוברים והשבים כי הנרות נמצאים ברוח האחרת אף שכפה"נ תו לא רמיא עליה חיוב הדלקה ברוח זו כיון דליכא חשדא [וצ"ע] מ"מ לא קיים המצוה שציוו חכמים להדליק נרות אף ברוח זו. וצ"ע בדעת הר"ן.

מי שיש לו שני בתים

הטור סי' תרעז הביא בשם תשובות הרא"ש שכן האוכל אצל אביו ויש לו בית מיוחד לשינה ורואים אותו נכנס ויוצא ממנו צריך להדליק שם משום חשדא. ולפי"ז מי שיש לו שני בתים אם רואים אותו נכנס ויוצא בשניהם צריך להדליק בשניהם משום חשדא.

ומסתבר שאף לדעת הארחות חיים וכן הפלתי והברכ"י בדעת הרשב"א שאם מברך על ההדלקה העיקרית פוטר בזה את ההדלקה שמפני החשד מ"מ בשני בתים שאין שום שייכות ביניהם אינו פוטר, ואף לסברתם יסבור הרשב"א שצריך לברך אף בהדלקת הבית השני. ואפשר שאף הר"ן יודה לזה דצ"ע בדעתו אם מודה לסברת הארחו"ח והפלתי והברכ"י. ומ"מ צ"ע למעשה כי כמ"ש"נ אין הכרע אם המג"א פוסק למעשה כחילוק הפלתי והברכ"י ואפשר שבכל גוונא אין מברכין על הדלקה שמפני החשד.

בירור הלכות חנוכה

מי שאין לו בית או שאינו נמצא בבית

התוס' בסוכה [מז. ד"ה הרואה] כתבו בתוך דבריהם שמי שאין לו בית אין בידו להדליק, ומבואר שאינו צריך להדליק באמצע רה"ר שלא נתקנה מצות ההדלקה אלא בבית, ולכך גם מי שאינו נמצא בבית כגון היושב בספינה אינו צריך להדליק. וכ"כ רש"י בשמעתין [כג. סוף ד"ה הרואה] בשם רבינו יצחק בן יהודה בשם רבינו יעקב שתקנו ברכת הרואה ליושב בספינה, הרי שאינו מדליק בעצמו.

והר"ן כתב אהא דאכסנאי חייב בנר חנוכה דקמ"ל דלא דמי למזוזה שמי שאין לו בית פטור אלא בנר חנוכה חייב, וכפה"נ כוונתו למי שאין לו בית משלו אלא דר דיורי עראי בבית של חבירו וכאכסנאי דאיירי ביה אבל מודה דמי שאין לו בית כלל פטור אף מנר חנוכה וכרש"י ותוס'.

ובדירת עראי כגון ספינה מקורה שעשויה כעין בית בשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קמו פסק מסברא שצריך להדליק דלא אשכחן בשום מקום שצריך בית קבוע דווקא, ומ"ש רש"י ותוס' שהיושב בספינה פטור היינו כיון שהספינות בימיהם היו פתוחות בלי קירוי.

אכסנאי

איתא בגמ' [כג.]. אמר רב ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה, א"ר זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא בתר דנסיבי איתתא לא צריכנא דקא מדליקי עלי בגו ביתאי.

ומבואר בב"י [סי' תרעז ד"ה כתב אדוני אבי, ממנהר"י אבוהב בשם הארחות חיים] שאכסנאי הוא כל מי שאינו סמוך על שולחן בעה"ב ולכך אינו חלק מביתו ואינו יוצא כשבעה"ב מדליק נר איש וביתו, ואפילו בנו אם אינו סמוך על שולחנו חשיב אכסנאי, אך הסמוך על שולחנו של בעה"ב הרי הוא חלק מביתו ויוצא בהדלקתו. וכתב בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קמב שאכסנאי מדליק במקום שאוכל בו אף אם ישן במקום אחר, וכן פסק הרמ"א [ס"א] שמדליק במקום שאוכל בו אלא שכשמדליקים בחוץ חיישינן לחשדא ולכן ידליק גם במקום שישן בו וכמש"נ למעלה בדין מי שיש לו שני בתים שכ"כ הטור בשם תשובות הרא"ש. ונתבאר למעלה שנראה שלדברי הארחות חיים וכן הפלתי והברכ"י בדעת הרשב"א האכסנאי מברך על הדלקה שמפני החשד אם קיים עיקר חיובו ע"י השתתפות בפריטי כיון שלא בירך ולא פטר את ההדלקה שמפני החשד, וכן נראה שצייד המג"א [סק"ד] לגבי אופן דומה, וצ"ע בדעת הר"ן בזה.

בירור הלכות חנוכה

ומבואר בסוגיא דצריך האורח להשתתף עם בעה"ב בדמי ההדלקה, אלא אם מדליקין עליו בביתו. ואם רצה להיות מן המהדרין המדליקין נר לכל אחד ואחד ידליק בעצמו, ופשוט דאף להרמב"ם שההידור הוא שהבית ידליק ואין נפקותא מי המדליק ואפשר שבעה"ב ידליק כנגד כל בני הבית כמש"נ למעלה בשיטתו מ"מ אורח שאינו חלק מהבית הידורו שידליק בעצמו.

השתתפות בדמי ההדלקה

פסק השו"ע [סי' תרעז ס"א] שהאורח צריך ליתן לבעה"ב פרוטה להשתתף עמו. והב"ח הביא בשם האגודה שצריך שבעה"ב יוסיף על השמן בשביל האורח, ופירש הב"ח טעמו דאל"כ אתי לידי חשדא שלא השתתף עמו האורח. ולפי"ז מספיק שיתן בעה"ב מעט מן השמן בשביל האכסנאי. והא"ר הקשה דמה היכר יש בזה והרי פעמים רבות מוסיף מעט שמן יותר מהרגיל, ולכך כתב שאין טעמו של האגודה משום חשדא אלא שהשתתפות האכסנאי בהדלקת בעה"ב היא רק אם בעה"ב מדליק ממש בעבור האכסנאי דהיינו שמוסיף שמן כדי שיעור הדלקה, ולכן לפי"ז צריך האכסנאי ליתן דמי הדלקת חצי שעה וצריך בעה"ב להוסיף שמן כדי הדלקת חצי שעה בשביל האכסנאי.

והרשב"א בתשובה [ח"א סי' תקמב] כתב שיוכל בעה"ב להקנות לאורח חלק בשמן ובפתילות ויוצא יד"ח, והביאו המג"א סק"א. ומוכח שאין הטעם משום חשד, דכשמקנה לו את השמן עדיין איכא חשדא שלא נשתתף עמו, ומוכח דלא כהב"ח. והפר"ח הסיק מדברי הרשב"א שאין בעה"ב צריך ליתן כלום ממה שנתן לו האורח ודלא כהב"ח והא"ר שצריך להוסיף שמן, מיהו הא"ר ילמד בדעת הרשב"א כדעתו בביאור"ד האגודה שצריך בעה"ב ליתן בשביל האורח כשיעור הדלקה שלימה דהיינו חצי שעה.

אכסנאי שיש לו פתח נפרד או שנמצא בבית בפני עצמו

כתב הרי"ף שאכסנאי שיש לו פתח לעצמו לא ישתתף עם בעה"ב אלא ידליק בעצמו משום חשדא. וכתב הטור שאפילו אם מדליקים עליו בביתו צריך להדליק.

והרמב"ם [פ"ד הי"א] כתב שאם יש לו בית בפני עצמו צריך להדליק בו מפני החשד, ואולי פליג על הרי"ף וס"ל שאם אין הבית מחולק לגמרי אלא שיש לו פתח נפרד אין לחוש לחשדא, וצ"ע.

והשו"ע סי' תרעז ס"א פסק כהרי"ף. וכתב המג"א [סק"ב] שאפילו אם הפתח פתוח לאותה רוח של פתחו של בעה"ב אפילו הכי צריך להדליק מפני החשד. ולגבי הברכה נתבאר למעלה בדין הדלקה מפני החשד בחצר שיש לה שני פתחים שלהפר"ח לדעת

בירור הלכות חנוכה

הרשב"א מברך ולדעת הר"ן אינו מברך, ואף להפלתי והברכ"י דעת הרשב"א דבאופן שאינו מדליק במקום אחר צריך לברך וכן דעת הארחות חיים, אך צ"ע לשיטתם בדעת הר"ן אם יודה לרשב"א או"ד יסבור שאף בכה"ג אינו מברך כיון שאין מברכין כלל על הדלקה שמפני החשד.

השתתפות בפריטי כשמדליקים בפנים

דעת מהר"י וייל [דינין והלכות סי' לא] שבזמנם שמדליקים בפנים כדין שעת הסכנה לא ישתתף האורח בפריטי עם בעה"ב, דכיון שהפרסומי ניסא הוא לבני הבית והם אינם יודעים שהשתתף א"כ איכא חשדא שלא נשתתף ולא קיים המצוה כלל [משא"כ כשמדליקין בחוץ שבני רה"ר אינם יודעים ממציאותו של האורח]. וכ"כ מהרי"ל [שו"ת סי' קמה], והוסיף שאפילו מי שמדליקין עליו בביתו צריך להדליק כיון דבני הבית אינם יודעים מי נשוי ומדליקים עליו בביתו ומי לא, ואיכא חשדא. ועוד כתב טעם נוסף שאין מועיל להשתתף בפריטי למי שנשוי כיון שנהגו כמהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד וא"כ כשרואים שאינו מדליק אתו למחשדיה שאינם יודעים שנשתתף עם בעה"ב, ופשוט דהיינו דווקא כשבני הבית עצמם נוהגים כמהדרין.

והמג"א [סק"ג] פסק כן דכשמדליקים בפנים אין האורח משתתף אלא מדליק בעצמו, וכתב דהיינו דווקא כשאוכל בחדר בפני עצמו. ומבואר מזה [וכן משמע בלבושי שרד] שהאורח צריך להדליק בפתח חדרו הפונה אל שאר הבית, וזהו הפרסומי ניסא לשאר בני הבית וכעין הדלקה בפתח הבית הפונה לרה"ר, ולכך אם יש לו חדר בפ"ע ואין דולק שם נר חנוכה אתו למחשדיה שלא הדליק כלל ולכך צריך להדליק שם, משא"כ אם נמצא עם שאר בני הבית ואין לו חדר בפ"ע שאין ניכר להם שלא הדליק.

והא"ר [סק"א] פליג משום טעמו הנוסף של המהרי"ל דהאידנא לא מהניא השתתפות כלל כיון שנהגו כמהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד ומה"ט איכא חשדא אף אם אין לו חדר בפני עצמו. וצ"ל דהמג"א לא פסק כמהרי"ל אלא כמהרי"ו שכתב הטעם בסתמא ולא דווקא משום שנוהגים כמהדרין.

אך הרמ"א בדרכי משה [סק"ב] נראה שפסק כר"א טירנא שכתב דאף בזמן שמדליקים בפנים אפשר להשתתף בפריטי ודלא כמהרי"ו ומהרי"ל, ולכך בשו"ע לא כתב הרמ"א דין זה דמהרי"ו ומהרי"ל.

בירור הלכות חנוכה

מי שמדליקים עליו בביתו ודוצה להדר ולהדליק
כתב התרוה"ד [סי' קא] שאכסנאי שמדליקים עליו בביתו אם רצה להיות מן המהדרין
יכול להדליק בברכה, דכמו שבבית אחד יש הידור להדליק נר לכל אחד ואחד ה"נ יש
הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני בתים והב"י סי' תרעז כתב שאין לסמוך ע"ז ולברך
ברכה שאינה צריכה, ובדרכי משה סק"ב כתב שהמנהג כהתרוה"ד והביא שכן דעת
המהרי"ל, וכן בשו"ע השמיט דין זה והרמ"א הביאו בסי' תרעז ס"ג.

הנמצא במקום שאינו רואה נרות כלל

יבואר להלן בדין מצות ראיית הנרות שדעת המרדכי [רמז רסז] שאף מי שמדליקים
עליו בביתו צריך לראות את הנרות, והביא ע"ז בשם ר"י שנהגו ההולכים ליריד בעיר
שארץ יהודי דר שם שמדליקים בבית שמתארחים בו [והיינו אף שכבר הדליקו עליהם
בביתם כמו שיבואר מהשו"ע] וה"ט שצריכים להדליק כדי שיוכלו לראות את הנרות,
אמנם במרדכי לא נזכר אם מברכים על הדלקתם אך בדומה לזה הביא הב"י סי' תרעז
ממהר"י אבוהב בשם הארחות חיים שהנמצא בכפר שאין בו יהודים היה ה"ר משולם
נוהג להדליק ולברך זכר לנס, ובדרכי משה סק"ג הביא שכ"כ הכל בו ובד"מ הארוך
הביא את דברי המרדכי הנ"ל וכתב שכן כתב הכל בו ונמצא שסבר הד"מ דטעמיה
דרבינו משולם הוא משום חובת ראייה כהמרדכי, וכן פסק השו"ע סי' תרעז ס"ג וכתב
שאף שמדליקים עליו בתוך ביתו אם נמצא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות,
ופירש הרמ"א כי חייב לראות הנרות וכטעמיה דהמרדכי. ונמצא שאף מי שיצא ידי
חובת הדלקה אם אינו יכול לראות שום נרות חנוכה צריך להדליק פעם נוספת ולברך
על הדלקתו ולראות את הנרות.

ואף שפסק השו"ע בסי' תרעז ס"ג שמי שמדליקים עליו בביתו אינו מברך ברכת
הרואה [ודלא כהמרדכי שכתב כאן לשיטתו בזה, ע"י בביאור הגר"א, ודוק שאין כוונתו
להקשות סתירה בדברי השו"ע אלא לבאר את דעת המרדכי גופיה] ביאר במאמר
מרדכי שאעפ"כ ס"ל להשו"ע כהמרדכי שצריך לראות את הנרות [אף שא"צ לברך
על ראייתו בלבד אם יוצא ידי חובתו בהדלקה שמדליקים עליו בביתו] וכיון שאינו יכול
לראות נרות כיון שנמצא במקום שאין בו ישראל לכן צריך להדליק וכיון שמדליק
צריך לברך, ואף שכבר יצא יד"ח בהדלקה שמדליקים עליו בביתו מ"מ כל היכא
שחייבוהו חכמים להדליק אם לא בירך בעצמו על ההדלקה העיקרית צריך לברך כמש"נ
למעלה לגבי הדלקה מפני החשד שדעת הארחות חיים [דבדידיה קיימינן] שאם לא בירך
בעצמו על ההדלקה העיקרית צריך לברך על ההדלקה שמדליק מפני החשד וכן דעת

בירור הלכות חנוכה

הפלתי והברכ"י בדעת הרשב"א כמ"ש"נ [והפ"ח שנחלק עליהם שם באמת חולק כאן על השו"ע וס"ל דליכא חיוב ראייה כלל יעו"ש. והמ"ב סי' תרעז סק"ד העתיק את הלבושי שרד שהקשה על השו"ע שסותר עצמו וכתב שאין לנהוג כן למעשה להדליק בברכה כשיוצא יד"ח ורק אינו רואה את הנרות, וזה פלא כי דעת השו"ע ברורה כהמאמ"ר כמ"ש"נ, ולפלא שבשעה"צ סקכ"א כתב על תירוץ המאמ"ר שהוא דוחק, וגם הגר"א שציין אליו השעה"צ נתבאר שאין כוונתו שהשו"ע סותר עצמו, וצע"ג].

מי שיוצא יד"ח הדלקה ונמצא בבית גויים

עוד הביא הב"י [סי' תרעז, מיד לאחר שהביא מהארח"ח את הדין הנ"ל במי שנמצא במקום שאין בו ישראל] בשם הארחות חיים וז"ל, עוד לשם, מי שבא בספינה או שהוא בבית גוים מדליק בברכות ומניחה על שולחנו, ולא דמי לאכסנאי דאמרין דאי מדליקין עליה בגו ביתיה לא בעי לאשתתופי דשאני התם שיש פרסום הנס בהדלקת אושפיוז, עכ"ל. ונ"פ דאין כוונתו מצד שנמצא במקום שאין בו ישראל אלא שבביתו אין נר חנוכה כיון שנמצא בספינה או בבית גויים, והוא עצמו מעיקר הדין א"צ להדליק כיון שמדליקים עליו בביתו וגם יכול לראות נרות בשאר בתי העיר, ואעפ"כ צריך להדליק ולברך כיון שאין פרסום הנס מהבית שנמצא בו, משא"כ אכסנאי שהשתתף בהדלקת בעה"ב שיש פרסום הנס מהבית ע"י הדלקת בעה"ב [דאם מיירי בנמצא במקום שאין בו ישראל א"כ אכסנאי מאי שיאטיה הכא. וגם מה שהזכיר את הבא בספינה צ"ל דנחית ליה מצד שאין בספינה שום נר חנוכה ואינו אלא דוגמא בעלמא. ומ"ש הב"י לאחמ"כ וכ"כ המרדכי] נראה דקאי על הדין שהביא קודם לכן מהארח"ח בשם רבינו משולם במי שנמצא במקום שאין בו ישראל וכמ"ש בד"מ הארוך שהוא כהמרדכי וכמ"ש"נ כאן למעלה לגבי הנמצא במקום שאינו רואה נרות כלל, ואפשר שט"ס הוא בב"י וצריך להעביר התיבות 'וכ"כ המרדכי' למקומן].

וכן כתב בספר המאורות [כא: ד"ה נר חנוכה מצוה להניחה וכו'], שדעתו שם שמה שמבואר בגמ' [כג.]. שמי שיש לו שני פתחים צריך להדליק בשניהם משום חשדא אין הכוונה לחשד ממש אלא שצריך שיהיה פרסומי ניסא בשני הפתחים ועיקר החיוב הוא שיהיה פרסום גמור מהבית שנמצא בו [כמ"ש"נ למעלה בדין הדלקה מפני החשד בדעתו ובדעת הארח"ח לפי הצד הראשון שהביא, וצ"ע לפי הצד השני], וכיון שכן למד בק"י למי שיוצא יד"ח בהדלקה שבביתו ונמצא בבית גויים שאין מדליקין בו נ"ח שצריך להדליק כדי שיהיה פרסומי ניסא מהבית שנמצא בו, וכתב שאפילו אם הוא מקום שאין

בירור הלכות חנוכה

בו ישראל צריך לעשות פרסומי ניסא לעצמו, ונמצא שהמאורות והארחו"ח [בפרט לפי הצד הראשון שהביא] אמרו כאן דבר אחד לשיטתם בעיקר דין חשדא.

אמנם מרהיטת שאר הראשונים נראה קצת שהבינו דטעמא דמפני החשד הוא כפשוטו כדי שלא יחשדוהו [וכמש"נ למעלה בדין הדלקה מפני החשד דמוכח גם בב"י בסי' תרעא ד"ה חצר שיש לה שני פתחים שהשווה חשדא דנר חנוכה לחשדא דהעובר מאחורי ביהכ"נ בשעה שהציבור מתפללין], ולפי"ז אין שום חיוב שיהיה פרסומי ניסא מכל פתח בית שנמצא בו, ולכן גם כשנמצא בבית גויים אם יצא יד"ח בהדלקה שהדליקו עליו בביתו אינו חייב להדליק בבית הגויים, ונראה שלכך גם הב"י גופיה לא הביא דין זה בשו"ע.

הדלקה בבית הכנסת

הריטב"א [כג.] הביא שנהגו להדליק בבית הכנסת כדי לעשות פרסומי ניסא במקום הרבים.

והריב"ש [סי' קיא] כתב שנהגו כן כיון שמדליקים בפנים ואין מקיימים המצוה כתיקנה, וכתב שמברכים על מנהג שכזה שהוא פרסום הנס ברבים. ולכן ברור דלדעתו אף אם מדליקים בחוץ אם המנהג להדליק בביהכ"נ מברכים על ההדלקה.

והב"י [סי' תרעא ד"ה ומ"ש שמניחין] הביא בשם הכל בו [סי' מד] טעם נוסף שתקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, ובכל בו עצמו איתא כדי להוציא את מי שאינו בקי ואינו זריז במצוה זו. ואפשר שכוונתו משום המצוה לראות נרות חנוכה כמו שיבואר להלן בדין ראית הנרות, וכיון שבזמנם הדליקו בפנים א"כ אין האורחים יכולים לראות נרות כלל ולכן נהגו להדליק בבית הכנסת כדי שיראו האורחים, וכן מי שאינו בקי במצוה ואינו מקיים חובת ההדלקה יקיים לכל הפחות את חובת הראיה בנרות שבבית הכנסת.

עלה בידינו

בית שיש לו שני פתחים לחצר [לדעת רש"י שמדליקים בפתח הבית] או חצר שיש לה שני פתחים לרה"ר [לדעת תוס' שמדליקים בפתח החצר], אם הם משני רוחות צריך להדליק בשניהם מפני החשד, ובשעת הסכנה שמדליקים בפנים אין צריך. על הנר שמדליק ברוח השניה מפני החשד להר"ן והארחות חיים וכן להפלתי והברכ"י בדעת הרשב"א אינו מברך ולהפר"ח בדעת הרשב"א מברך, ואם מדליק לאחר זמן להפלתי והברכ"י [וק"ו להפר"ח] בדעת הרשב"א מברך וצ"ע בדעת הר"ן. וצ"ע לדינא. לדעת

בירור הלכות חנוכה

המאורות והארחות חיים וכן לדעת הרשב"א [בפרט לפי"ד הפלתי] נראה שצריך מפני החשד להדליק בדווקא שכך ציוו חכמים, ואם הוציא מידי חשד באופן אחד להמאורות והארחות לא יצא יד"ח וצריך להדליק ונראה דלשאר הראשונים ולהב"י פטור מלהדליק וצ"ע.

מי שיש לו שני בתים ורואים אותו נכנס ויוצא בשניהם צריך להדליק בשניהם, ולהרשב"א אף צריך לברך על שתי ההדלקות, וצ"ע בדעת הר"ן.

מי שאין לו בית או שאינו נמצא בבית כגון היושב בספינה שאינה מקורה דעת רש"י ותוס' שאינו צריך להדליק וכפה"נ אף דעת הר"ן כן. היושב בבית עראי כגון ספינה מקורה כתב המהרש"ם שצריך להדליק.

אכסנאי שאינו סמוך על שולחן בעה"ב אך אוכל בביתו אם מדליקים עליו בביתו יוצא בזה יד"ח, ואם אין מדליקים עליו בביתו צריך מעיקר הדין להשתתף עמו בהדלקתו או שיקנה לו בעה"ב חלק בשמן [ולאה"ר דלהלן אף בפתילות] ואם רצה להיות מן המהדרין ידליק בעצמו. השתתפותו עם בעה"ב להשו"ע והב"ח והפר"ח סגי בפרוטה ולהא"ר צריך שיתן לו כשיעור הדלקת חצי שעה. להב"ח והא"ר צריך בעה"ב להוסיף שמן בשביל האורח [להב"ח משהו ולהא"ר כשיעור הדלקת חצי שעה] ולהפר"ח אינו צריך להוסיף. אם האורח אוכל אצל בעה"ב וישן בבית אחר צריך להשתתף עם בעה"ב או להדליק כמהדרין וכן להדליק בבית שישן בו מפני החשד, ולדעת הרשב"א אף צריך לברך על הדלקתו וצ"ע בדעת הר"ן. אם האורח נמצא בבית נפרד אפילו אם מדליקים עליו בביתו צריך להדליק בבית שמתארח בו מפני החשד, ואם נמצא בבית אחד עם בעה"ב אלא שיש לו פתח נפרד ואפילו לאותה רוח שאליה פונה פתחו של בעה"ב להרי"ף צריך להדליק וצ"ע בדעת הרמב"ם, וכשמדליק להרשב"א צריך לברך וצ"ע בדעת הר"ן. בשעת הסכנה שמדליקים בפנים אם יש לאורח חדר בפני עצמו להרמ"א יכול להשתתף בפריטי ולמהר"י וייל ומהרי"ל אינו משתתף אלא מדליק בעצמו וכן פסק המג"א, ואם אין לאורח חדר בפני עצמו להרמ"א יכול להשתתף ולמהרי"ל אינו יכול להשתתף ולהמג"א בדעת מהר"י וייל יכול להשתתף.

מי שמדליקים עליו בביתו ורוצה להזר ולהדליק גם במקום שמתאכסן בו, להתרוה"ד ומהרי"ל יכול להדליק בברכה וכן פסק הרמ"א, ולהשו"ע אין לסמוך ע"ז לברך ברכה שאינה צריכה.

בירור הלכות חנוכה

שיטת ר"י והמרדכי שאף מי שהדליקו עליו בביתו אם נמצא במקום שאין בו ישראל ואינו יכול לראות נרות חנוכה צריך להדליק, וכן דעת האררחות חיים שצריך להדליק ולברך וצ"ע בדעת ר"י והמרדכי אם מברך, וכן פסק השו"ע שצריך להדליק ולברך. והמ"ב כתב שלמעשה אין להדליק בברכה ודבריו צע"ג.

היוצא ידי חובתו בהדלקה שמדליקין עליו בביתו ונמצא בעיר שיש בה ישראל ויכול לראות נרות אך מתארח בבית גויים, להארחות חיים והמאורות צריך להדליק ולברך ולשאר הראשונים אינו צריך להדליק וכן הלכה.

נוהגים להדליק בבית הכנסת, ומברכים על הדלקה זו.

מקום ההדלקה

שנינו [כא:] ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו.

על פתח ביתו מבחוץ - שיטת רש"י

מבואר בברייתא שעיקר מקום ההדלקה הוא על פתח ביתו מבחוץ.

ופירש רש"י "ולא ברה"ר אלא בחצירו שבתיהן היו פתוחין לחצר". ובביאור דעתו נחלקו הראשונים, רבינו ירוחם [אדם וחזה נתיב ט ח"א] כתב וז"ל פירש"י מבחוץ בפתח החיצון הסמוך לרה"ר אבל הנרות מבפנים עכ"ל, והיינו שכוונת רש"י שאין הנרות ברה"ר ממש אלא בפנים הפתח לרה"ר דהיינו בחלל החצר או בחלל הפתח, ולפי"ז לדעת רש"י מדליק בפתח לרה"ר בין אם הוא פתח הבית ובין אם הוא פתח החצר אלא שאין הנרות עומדים מחוץ לפתח אלא בפנים. וקצת צריך ליישב זאת עם לשון הברייתא "על פתח ביתו מבחוץ", דממ"נ אי קיימין כשיש חצר א"כ אינו פתח ביתו אלא פתח החצר, ואי קיימין כשאין חצר כמ"ש התוס' א"כ אינו מבחוץ אלא מבפנים. וצ"ל שאין הכוונה מבחוץ ממש אלא שלא יניח על שולחנו אלא בפתח.

ואף הרשב"א פירש כן בדעת רש"י, שהקשה עליו מההיא דלקמן בהמשך העמוד גמל שטעון פשתן וכו' הניח חנוני את נרו מבחוץ חנוני חייב רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור ומבואר בגמ' שהותר לו להניח הנר מבחוץ, והקשה הרשב"א שלפירוש רש"י

בירור הלכות חנוכה

היה לו להניח הנר מבפנים, ולכך פירש כתוס' דמבחוץ ממש קאמר. הרי שסבר שלרש"י צריך להניח הנר מבפנים ואין הנידון על הנחה בפתח הבית או החצר.

וכן הריטב"א כתב "ומה שפירש רש"י ז"ל לא מבחוץ ברה"ר אלא מבפנים סמוך לרה"ר", הרי שפירש כרבינו ירוחם. וכתב הריטב"א שאין כוונת רש"י לאסור הדלקה מבחוץ אלא שיוכל להדליק אף בפנים וה"ה בחוץ, והוכיח שמנהגם היה להדליק בחוץ וכהיא דנרו של חנוני, והביא שכן פירש רש"י לקמן [כב. ד"ה מצוה להניחה בחצר או ברה"ר בטפח הסמוך לפתח, הרי שיכול להניח אף ברה"ר].

ונמצא שלפי"ד הרשב"א והריטב"א ורבינו ירוחם דעת רש"י שצריך להדליק סמוך לרה"ר כדי שיכירו בני רה"ר אך בפנים, ואם אין חצר מדליק בפתח הבית מבפנים, ולהריטב"א אף יכול להדליק בחוץ ממש אם ירצה.

אך בתוספות הרא"ש כתב דאין להקשות על רש"י מההיא דנרו של חנוני דשם מיירי בחנות שאין לה חצר אלא פתוחה לרה"ר, וכוונתו דבזה מודה רש"י שמדליק ברה"ר, וא"כ לדבריו אין כוונת רש"י שמדליק בפתח לרה"ר מבפנים דזה שייך אף בפתח הבית לרה"ר שידליק מבפנים, אלא שכוונת רש"י שמדליק בפתח הבית לחצר ולא בפתח החצר לרה"ר, והיינו שכתב רש"י "לא ברה"ר אלא בחצירו" דהיינו בפתח הבית מבחוץ שהוא בחלל החצר, ולכך כתב התוהרא"ש שיש להעמיד ההיא דנרו של חנוני כשאין חצר שלכך מדליק בפתח הבית לרה"ר. וכ"כ במפורש בחידושים המיוחסים להר"ן, עיי"ש שהביא דברי תוספות הרא"ש בשם תוס' סתם.

והפר"ח סי' תרעא סק"ד הוכיח כרי"ו מדברי רש"י לקמן מה. ד"ה מקמי חברי שכתב "שלא יראוהו בחצר כדאמרינן בפרקין דלעיל דנותנו בטפח הסמוך לרה"ר", ומוכח ממש כרי"ו שמדליק בתוך החצר בטפח הסמוך לרה"ר דהיינו בפתח החצר מבפנים.

ולפירוש תוספות הרא"ש והמיוחסים להר"ן בדעת רש"י פשוט דאין צריך שבני רה"ר יראו את הנרות שבפתח הבית אלא הפרסומי ניסא הוא לבני החצר עצמם [וכן מבואר בחכמת מנוח]. והיכא שאין בחצר אלא בית אחד פשוט שלדעת רש"י צריך להדליק בפתח החצר לרה"ר דכה"ג נחשבת החצר כולה כביתו שהרי אינה אלא שלו. ובאופן שיש בחצר בנ"א מועטים שאם ידליק בפתח הבית הפונה לחצר אין כ"כ פרסומי ניסא כתב בחכמת מנוח דאף לרש"י ידליק בפתח החצר לרה"ר. ומיהו היה מקום להסתפק דאפשר דכה"ג סובר רש"י שאין למקום ההדלקה שייכות אליו כלל והרי הוא כמניח באמצע רה"ר, ולכך אם בני רה"ר רואים את פתח ביתו ידליק בפתח ביתו ואם אין

בירור הלכות חנוכה

רואים ידליק בחלון הפונה לרה"ר ואם אין לו חלון ידליק בפתח ביתו לחצר אף שהרואים מועטים, ומ"ש רש"י לקמן [כב. ד"ה מצוה להניחה בחצר או ברה"ר, שהוכיח מזה הריטב"א לפי ביאורו בדעת רש"י דאז או קתני] אפשר דהיינו כשאין חצר. וצ"ע. ובין כך ובין כך צ"ע מהו השיעור בזה, כמה בני אדם יהיו בחצר ויוכל להדליק בפתח ביתו לחצר.

שיטת התוספות והרשב"א

התוס' [ד"ה מצוה להניחה] הוכיחו מכמה דוכתי דצריך להדליק בפתח החצר ולא בפתח הבית כתוהרא"ש והמיוחסים לר"ן בדעת רש"י. וכתבו דדברי הגמ' שמדליק בפתח הבית הם דווקא כשאין חצר שאז מדליק בפתח הבית לרה"ר, אך כשיש חצר מדליק בפתח החצר לרה"ר. ופשוט דלדעתם מדליק בפתח החצר מבחוץ ודלא ככמה ראשונים בדעת רש"י שמדליק בפתח החצר מבפנים [כמש"נ].

וכמש"נ הרשב"א הבין בדעת רש"י כהריטב"א ורבינו ירוחם שמדליק בפתח החצר מבפנים. אך הרשב"א פליג וכתב שמדליק מבחוץ ממש וכתוס'. וכן פסק השו"ע סי' תרצא ס"ה שמדליק בפתח הסמוך לרה"ר מבחוץ.

ההדלקה בפתח החצר

נתבאר שדעת תוס' שאם יש לבית חצר צריך להדליק בפתח החצר לרה"ר, ולפירוש הרשב"א והריטב"א ורי"ז אף לדעת רש"י כן אלא שמדליק מבפנים. ולפ"ר הוא אף כשיש בחצר הרבה בתים, דאעפ"כ אין סגי בפרסומי ניסא לבני החצר כיון דסוף סוף אינה רה"ר. אך הטור בסי' תרעז הביא בשם רב שר שלום שאנשים הרבה הדירים בחצר אחת שורת הדין שמשתתפין כולן בשמן ויוצאין בנר אחד אבל להידור מצוה כל אחד ואחד מדליק לעצמו על פתח ביתו. והתיבות 'על פתח ביתו' הם הוספת הטור ואינם במקור הדברים בהלכות פסוקות סי' קלב ושערי תשובה סי' רלד. והנה הטור פסק בסי' תרצא פסק כתוס' שאם החצר פתוחה לרה"ר מדליק בפתחה, וא"כ דבריו כאן בביאור דעת רב שר שלום גאון הם אליבא דתוס' וכפסקו, ונמצא דס"ל להטור שלדעת התוס' היכא שיש בחצר בתים הרבה סגי בפרסומי ניסא לבני החצר ולכך להידור מצוה מדליק כל אחד על פתח ביתו ומפרסם הנס לבני החצר.

וכתב הב"ח שכשמקיימים את שורת הדין ומשתתפים יניחו את הנר בפתח החצר. ואם ס"ל כהשיטות שיובאו להלן לגבי הדלקה בשעת הסכנה שהמדליק בפנים אף הוא צריך להניח סמוך לפתח א"כ אין צריך שיהיה ניכר אף לבני רה"ר, ואם ס"ל כהשיטות דאף לכתחילה מניחה על שולחנו ודיו צ"ל דצריך שיהיה ניכר לבני רה"ר, והטעם דכה"ג

בירור הלכות חנוכה

אין די בפרסומי ניסא לעצמם וכיון שמשותפים ביחד ואינו שעת הסכנה צריכים לפרסם לבני רה"ר, והדעת נותנת כך שצריך המדליק לפרסם הנס לזולתו ולכך אם משותפים כולם בנר אחד צריכים לפרסם לבני רה"ר ואם כל אחד מדליק בעצמו די לו שיפרסם לשאר בני החצר. וצ"ע.

שיטת רב שר שלום גאון

נתבאר שלדעת תוס' ודעימיה אף רב שר שלום סובר כוותיהו שמדליק בפתח החצר וכמבואר בטור. ולפירוש התוס' הרא"ש והח"י המיוחסים להר"ן בדעת רש"י יוכל רש"י לסבור שדעת רב שר שלום גאון כוותיה, ולכך יכולים בני החצר להשתתף בהדלקה אחת בפתחה כיון שמקום ההדלקה הוא אף לדעתו בפתח החצר.

אמנם אי אפשר ליישב את דברי רב שר שלום כפירוש הרשב"א והריטב"א ורבינו ירוחם בדעת רש"י, דאם חיוב ההדלקה הוא בפתח הבית איך יוכלו בני החצר להשתתף בהדלקה אחת והרי אין להם שום שייכות זה לזה לענין חיוב ההדלקה.

טפח הסמוך לפתח

איתא בגמ' [כב.] אמר רבה נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. ופירש רש"י שאם ירחיקנו יותר מטפח לא יהיה ניכר שבעה"ב הוא שהדליק את הנר.

ובהמשך הגמ' והיכא מנח ליה, רב אחא בריה דרבא אמר מימין, רב שמואל מדפתי אמר משמאל, והלכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין. ובהגהות מרדכי הביא בשם רבינו יקר דהיכא שאין מזוזה יניח מימין, וכן פסק השו"ע סי' תרעא ס"ז.

וכשמדליק בבית הכנסת הביא הטור סי' תרעא בשם הסמ"ק שמניחו בצד דרום זכר למנורה שהיתה בדרום, וכתב הד"מ [סק"ז] שכך המנהג בגלילותינו, והב"י הביא כמה שיטות בזה ובשו"ע [ס"ז] כתב שמניח בצד דרום וכתב ע"ז הרמ"א או כנרות המנורה ומסדרן ממזרח למערב.

למעלה מעשרים אמה

שנינו בגמ' [כא:-כב.] אמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה ומבוי. ופירש רש"י דלא שלטא ביה עינא וליכא פרסומי ניסא.

בירור הלכות חנוכה

בתוך עשרה טפחים

שנינו בב"ק [סב:] גץ שיצא מתחת הפטיש ויצא והזיק חייב, גמל שטעון פשתן והוא עובר ברה"ר ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה בעל הגמל חייב, הניח חנוני את נרו מבחוץ חנוני חייב רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור. ובשמעתין [כא:] אמר רבינא משמיה דרבא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה, דאי ס"ד למעלה מעשרה לימא לך היה לך להניח למעלה מגמל ורוכבו.

ובטעם הדין להניח את הנר בתוך עשרה טפחים כתב הרא"ש [סי' ה] דיש בזה פרסומי ניסא טפי כיון שנר העשוי לאורה רגילין להניחו למעלה מעשרה וזה שמונח למטה מעשרה ניכר ביותר שהוא לפרסומי ניסא. והרשב"א כתב דכיון שצריך להניחו פחות מעשרים אמה העמידו השיעור על עשרה טפחים שהוא שיעור הכשר סוכה ונתנו חכמים שיעור הידוע ממצוה אחרת, וכעין זה כתב בחי' המיוחסים להר"ן בשם הרא"ה שתקנו להדליק בתוך עשרה "דבהכי הוי רשותא דחשיב". והריטב"א כתב דתוך עשרה הוא ונרו רשות אחת ממש, וכדמצינו לענין רה"ר שהיא עד עשרה טפחים ולמעלה מכך היא מקום פטור. ואפשר שכוונתו שעי"ז ניכר ביותר שהוא שהדליק את הנר וכמבואר ברש"י דלמעלה לגבי טפח הסמוך לפתח שצריך שיהא ניכר שבעה"ב הוא שהדליק. והביא הריטב"א שכן גם שיעור הכשר סוכה, ושלא ירדה שכינה למטה מעשרה.

והגמרא דחתה את הראיה מהא דלרבי יהודה בנר חנוכה פטור דדלמא אי מיטרחא ליה טובא אתי לאימנועי ממצוה ולכך הרשוהו להניח בתוך עשרה אך אין מצוה בכך. ור"ח פסק דמצוה להניח בתוך עשרה טפחים, וכ"כ הרא"ש, וכ"כ הרשב"א דלא שבקינן מאי דאיפשיטא להו לרבא ורבינא מפני מה שנדחה בגמ' בדרך דלמא בעלמא, וכן דעת המהר"ם מרוטנבורג שהובא במרדכי שיובא להלן בדין למעלה משלשה טפחים. אך הרי"ף והרמב"ם [פ"ד מחנוכה ה"ז] השמיטו את דין זה, וכן דעת המאירי שכתב שמצוה להגביה את הנר עשרה טפחים כדי להרבות בפרסום הנס. והשו"ע סי' תרעא ס"ו כתב שצריך להניח תוך עשרה ואם הניח למעלה מעשרה יצא.

למעלה משלשה טפחים

המרדכי [רמז רסח] הביא שמהר"ם מרוטנבורג היה מניח את הנר למעלה משלשה טפחים ולמטה מעשרה טפחים. וכן הביאו הטור, וכתב הב"י שטעמו משום דכל שלשה טפחים כארעא סמיכתא דמי, וכוונתו כמ"ש הלבוש דאינו ניכר ואין פרסומי ניסא. וכן פסק השו"ע סי' תרעא סעיף ו.

בירור הלכות חנוכה

הדר בעליה - הדלקה בחלון

שנינו בברייתא [שהובאה למעלה] אם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ופירש רש"י אם היה דר בעליה שאין לו מקום בחצירו להניחה שם, והיינו לפי פירושו שמקום ההדלקה בחצר, אם כפירוש התורה"ש והחי' המיוחדים להר"ן שמדליק בפתח הבית מבחוץ דהיינו בתוך החצר ואם כפירוש הריטב"א ורי"ו שמדליק בפתח החצר מבפנים דהיינו נמי בתוך החצר. ולתוס' והרשב"א שמדליק בפתח החצר מבחוץ כתב הב"י בדברי הטור [סי' תרעא] דהדר בעליה היינו שאין לו פתח לחצר כלל אלא רק לתוך הבית ולכך אם ידליק בפתח החצר לא יהיה ניכר ששלו הוא.

ופירש רש"י מניחה מבפנים כנגד חלון הסמוכה לרה"ר. ונראה פשוט שאין כוונתו בדווקא מבפנים אלא שאין צריך להניח דווקא בחלון עצמו או מחוצה לו אלא יכול להניח אף בתוך הבית כנגד החלון באופן שיראו בני רה"ר, וכמ"ש הריטב"א לגבי עיקר הדין שמדליק על פתח ביתו מבחוץ שכוונת רש"י דלאו דווקא בחוץ אלא אפילו מבפנים וכמ"ש"נ למעלה. ואף לפירוש תוס' הרא"ש והמיוחדים להר"ן בדעת רש"י שמדליק על פתח הבית לחצר מ"מ נראה שאף לדבריהם אין כוונת רש"י שהמדליק בחלון צריך להניח מבפנים דווקא, דמדוע יהיה הדין כך והרי כשמדליק בפתח צריך להניח מבחוץ, אלא כמ"ש"נ שכוונת רש"י דלאו דווקא מבחוץ [כמו בהדלקה בפתח לשיטתם בדעתו] או בחלון עצמו אלא אפילו מבפנים.

ורבינו ירוחם [אדם וחיה נתיב ט ח"א] כתב שמניח בחלון הסמוכה לרה"ר מבחוץ, וכ"כ בפירוש רבינו פרחיה בשם רבינו האי, וכפ"נ כוונתם בדווקא מבחוץ וכמו שהדר בבית מדליק על פתח ביתו מבחוץ. מיהו אין הכרח שאף דעת תוס' והרשב"א כן, דאפשר שכל שאינו מדליק בפתח ממש סגי במה שרואים בני רה"ר ויכול להניח מבפנים ממש כנגד החלון. ונראה פשוט דאף לדעת רבינו האי ורי"ו אם אי אפשר להניח בחלון מבחוץ מניח בחלון החלון עצמו, ואם אי אפשר מניח מבפנים כנגד החלון.

ונראה דאין צריך להניח בטפח הסמוך לחלון, דבכל גוונא שמניח בחלון הבית ניכר שהנרות הם של בעה"ב.

ונתבאר שפסקו הרי"ף והרמב"ם והמאירי שבכל גוונא א"צ להניח בתוך עשרה טפחים, ור"ח והרא"ש ומהר"ם מרוטנבורג והרשב"א פסקו שבהדלקה בפתח צריך להניח בתוך עשרה וכ"פ הטור והשו"ע. וכתב הריטב"א שבתוך הבית א"צ להניח בתוך עשרה טפחים, דלפי שיטתו שטעם המצוה להניח בתוך עשרה הוא כדי שיהיו הוא והנר ברשות אחת וכל ביתו חשוב כרשות אחת. ופשוט דה"ה כשמניח בתוך ביתו כנגד החלון שאין

בירור הלכות חנוכה

צריך להשתדל שיהיה בחלון למטה מעשרה, וכן כשמניח בתוך חלל החלון, אך כשמניח בחלון מבחוץ נראה דלא חשיב כרשות אחת ויסבור הריטב"א דכה"ג מצוה להניח בתוך עשרה. אמנם לטעמיה דהרא"ש שמצוה להניח בתוך עשרה טפחים כדי שיהיה ניכר שאינו לאורה אלא לפרסום הנס וכן לטעמיה דהרשב"א שקבעו כשיעור הכשר סוכה וכן לטעמיה דהרא"ה שעשרה טפחים הוא שיעור חשוב ה"ה דבכל גוונא שמניח בחלון מצוה להניחו למטה מעשרה טפחים. אך כתב המג"א [סי' תרעא סק"ו] שעדיף להניח בחלון למעלה מעשרה שניכר לבני רה"ר ולא בתוך עשרה בפתח שאינו פונה לרה"ר. וכדעת מהר"ם מרוטנבורג שיש להניח למעלה מג' טפחים פשוט דה"ה בחלון, אא"כ אין לו אלא חלון למעלה מג' טפחים.

כתב הריטב"א שבחלון מניח אפילו אם הוא גבוה לבני רה"ר למעלה מעשרים אמה "דבדידיה משערינן כיון דלא אפשר אלא בהכי". ומבואר דהיכא שאין לו אלא חלון שכלפי הבית גבוה פחות מעשרים אמה וכלפי קרקע רה"ר גבוה למעלה מעשרים אמה יניח בו, ועדיף משידליק על פתח ביתו שאינו פונה לרה"ר, וצ"ל דאף שהוא גבוה עשרים אמה דלא שלטא ביה עינייהו דבני רה"ר מ"מ יש שמבחינים בנר ולכך הא עדיפא משידליק במקום שאין בני רה"ר רואים כלל. אך הפר"ח [סק"ה] והחיי אדם [כלל קנג סט"ז] פסקו דכה"ג שאין לו אלא חלון הגבוה מקרקע רה"ר [שכן נראה גם בכוונת הפר"ח דמיירי אף כאשר מהבית אינו גבוה עשרים אמה יעו"ש] ידליק בפתח, וכן פסק בשעה"צ סקמ"ב.

בשעת הסכנה - הדלקה בפנים

שנינו בברייתא כי בשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. ומהו שעת הסכנה, כתב הריטב"א דלאו דווקא סכנת נפשות אלא אפילו סכנת צער או איבה.

ומקום ההדלקה בפנים מפורש בברייתא שעל שלחנו, ובמרדכי [רמז רסו] ובספר התרומה [סי' רכח, והביאו הטור בסוף סי' תרעא] מבואר שאף בפנים יש להדליק בפתח, והתרוה"ד בסי' קו הבין בדעת המרדכי שצריך להדליק בטפח הסמוך לפתח דווקא [וצ"ע בדעת התרומה, ולפ"ר אין לחלק] וכ"כ בדרכי משה סק"ד בשם התרוה"ד ובשם המהרי"ל, וכן כתב המאירי שאף בזמנו שמדליקים בפנים יש להניח בטפח הסמוך לפתח. ובטעם הדבר כתב המ"ב [סקל"ז] כדי שיכנס בין שתי מצוות מזוזה ונר חנוכה, דטעם זה שייך אף כשמדליק בפנים. ולשיטה זו צ"ל דשעת הסכנה שבברייתא מיירי באופן שאף להדליק בפנים בסמוך לפתח הוא סכנה, וכמו שפירש רש"י שביום אידם של הפרסיים אינם מניחים להדליק שום נר מלבד בבית ע"ז שלהם או כמ"ש תוס'

בירור הלכות חנוכה

לקמן [מה. ד"ה מקמי, בתירוצם השני] בשעת שמד שאין הנכרים מניחים לקיים את המצוות, ואם מניח בפנים יהיה הנר נראה ברה"ר ע"י הנכנסים והיוצאים שיפתחו את הדלת משא"כ כשמניח על שלחנו, אך באופן שאין סכנה בכך צריך להניח בסמוך לפתח.

והד"מ הביא שלפי מהר"א מפראג שהביא הוא בריש הסימן [סק"א] כשמדליק בפנים א"צ להניח בטפח הסמוך לפתח. ודעת הד"מ נוטה כדעתו, והסיק שלכך אין נזהרין בזה אלא המדקדקים, אך בהגהתו לשו"ע [סעיף ז] אף שכתב שאין לחוש כל כך מ"מ כתב שהמנהג להניח בפנים בטפח הסמוך לפתח ואין לשנות.

ולענין הנחה בתוך עשרה טפחים נתבאר שלהרי"ף והרמב"ם והמאירי אין לחוש לזה ולר"ח והרא"ש ושאר מצוה להניח בתוך עשרה, וכשמדליק בפנים נתבאר בדין הדר בעליה שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים, שלהריטב"א כשמדליק בפנים א"צ להניח בתוך עשרה ולטעמיה דהרשב"א דהמצוה להניח בתוך עשרה הוא שכך קבעו חז"ל כשיעור הכשר סוכה וכן לטעמיה דהרא"ה שעשרה הוא שיעור חשוב ה"ה כשמדליק בפנים, ולטעמיה דהרא"ש שבתוך עשרה ניכר שאינו לאורה אלא לפרסומי ניסא נתבאר דה"ה כשמניח בחלון, אמנם כתב המרדכי [רמז רסו] דאין קפידא אם מניח למעלה מעשרה כיון דבלאו הכי אין פרסום לבני רה"ר. והב"י כתב דמסתימת הטור מוכח שאין חילוק בזה ואף בפנים צריך להניח בתוך עשרה וכן סתם בשו"ע [ס"ו]. ולמהר"ם מרוטנבורג שנתבאר שבפתח צריך להניח למעלה משלשה טפחים פשוט דה"ה כשמדליק בתוך הבית דבפתח מג"ט אינו ניכר וליכא פרסומי ניסא.

הראב"י [חנוכה סי' תתמג] הביא בשם אביו רבינו יואל הלוי שהמדליק בתוך הבית יכול להניח אף למעלה מעשרים אמה, עפ"י המבואר בסוכה [ב:]: דהיכא שהדפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים אמה הסוכה כשרה, וכוונתו דהטעם בזה הוא מפני שע"י הדפנות שלטא עינא בסכך וה"נ ע"י קירות הבית שלטא עינא בנר המונח למעלה מעשרים אמה.

והראב"י כתב ע"ז "ובעיני נראה שיש לחלק למבין", וכמה חילוקים מצאנו בזה בראשונים. התוס' בסוכה [ב: ד"ה וכיון] כתבו לחלק בין סכך שהוא רחב לבין קורה של מבוי שאינה רחבה אלא טפח וה"ה נר חנוכה שהוא קטן ולכך לא שלטא ביה עינא אף לא ע"י הדפנות, והרא"ה והריטב"א בסוכה שם כתבו דאף כשהדפנות מגיעות לסכך לא שלטא ביה עינא אלא שכיון שמוקף במחיצות ובסכך א"א שלא יתן אל לבו שהוא נמצא תחת הסכך ולפי"ז פשוט דלנר חנוכה לא מהני שהרי צריך שבני הבית

בירור הלכות חנוכה

יראו בפועל את הנר, והטור [סי' תרעא] הקשה דבסוכה ע"י הדפנות רואה את הגג כיון שהדפנות מגיעות לגג משא"כ נר חנוכה שאין צריך שיראו את הגג עצמו שעדיו מגיעות הדפנות אלא את הנר המונח תחת הגג וביה לא שלטא עינא אלא רק בגג שמעליו. ואכן השו"ע [ס"ו] סתם דכל היכא שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה.

הדלקה בפנים שלא בשעת הסכנה

הריטב"א הביא בשם רבו הרא"ה דאם יש רוח שתכבה את הנר ולכך אינו יכול להדליק בחוץ ידליק בפנים. ומבואר מדבריו דלא בשעת הסכנה בלבד אלא כל היכא שאינו יכול להדליק בחוץ מדליק בפנים, וכן מבואר בדבריו לפנ"כ שאם לא הדליק עד שכלתה רגל מן השוק ידליק אז בפנים דלא גרע משעת הסכנה. ועי' ברשב"א שהוכיח דלרבא אסור להשתמש לאורה מדבריו [בדף כג:]: דנר שבת ונר חנוכה נר שבת עדיף ואם מותר להשתמש לאורה יקיים שניהם בנר אחד דלא גרע משעת הסכנה, ומוכח נמי דכל היכא שא"א לקיים מצותו בחוץ מדליק בפנים.

ובדברי הגר"א בביאורו סי' תרעה ס"א מוכח דדווקא היכא דא"א לקיים עיקר החיוב להדליק בחוץ [כגון בזמן הטור שהדליקו בפתח הבית מבפנים ולא כדנפסק להדליק בפתח החצר, וכמ"ש הטור בסוף סי' תרעב] יכול להדליק בפנים ומשמע דהיכא שיכול להדליק כדינו אם הדליק בפנים לא יצא ידי חובתו. ובדעת הרשב"א יתכן ג"כ דרק כיון שאין לו נר נוסף ונמצא שאנוס הוא שלא להדליק נ"ח לכן ידליק בפנים אך אם יכול לקיים מצותו אפשר דאם הדליק בפנים לא יצא, וצ"ע. ובדעת התוס' [כא: ד"ה דאי] מוכח ג"כ דעת הגר"א דאם אפשר להדליק בחוץ אין יוצאין יד"ח בהדלקה בפנים, ממה שכתבו שאחר שכלתה רגל מן השוק עבר הזמן אך ידליק מספק ולא כתבו שידליק בפנים בתורת ודאי כמ"ש הריטב"א דלא גרע משעת הסכנה [ויבואר להלן בדין זמן ההדלקה אחר שכלתה רגל מן השוק].

עלה בידינו

מקום הנחת נר חנוכה, לתוס' הרא"ש והחי' המיוחסים להר"ן בדעת רש"י על פתח ביתו הפונה לחצר מבחוץ, ואם רק ביתו בחצר ואין בה בתים אחרים מניח בפתח החצר לרה"ר, ואם יש בחצר בני"א מועטים כתב בחכמת מנוח שידליק בפתח החצר לרה"ר וצ"ע כמה בני אדם יהיו בחצר וידליק בפתח הבית לחצר, ואם אין חצר בפתח הבית לרה"ר מבחוץ. ולהרשב"א והריטב"א ורבינו ירוחם בדעת רש"י בפתח החצר לרה"ר מבפנים או מבחוץ, ואם אין חצר בפתח הבית לרה"ר מבפנים או מבחוץ. ולתוס' והרשב"א מניח בפתח החצר לרה"ר מבחוץ וכן פסק השו"ע. אנשים הרבה הזרים

בירור הלכות חנוכה

בחצר אחת, לרב שר שלום גאון שמשותפים בנר אחד ומדליקים בפתח החצר וצ"ע אם צריך שיהיה ניכר אף לבני רה"ר, ואם מהדרין מדליק כל אחד בפתח ביתו, ולהרשב"א והריטב"א ורי"ו בדעת רש"י אינם משותפים אלא כל אחד מדליק בעצמו בפתח ביתו.

מצוה להניח את הנר בטפח הסמוך לפתח, ומקומו לרב אחא בריה דרבא מימין ולרב שמואל מדפתי משמאל, ולהלכה אם יש מזוזה מניח משמאל ואם אין מזוזה מניח מימין. והנר שמדליק בבית הכנסת, להסמ"ק מניחו בצד דרום וכן פסק השו"ע, והרמ"א הוסיף שיוכל לסדר הנרות ממזרח למערב.

נר חנוכה שהניחו למעלה מעשרים אמה לא עשה ולא כלום.

לרבא ולרבינא מצוה להניח את הנר בתוך עשרה טפחים, ולהלכה להרי"ף והרמב"ם והמאירי אין לחוש לזה ולר"ח ומהר"ם מרוטנבורג והרא"ש והרשב"א יש לחוש למצוה זו וכן פסק השו"ע, ואם הניח למעלה מעשרה יצא.

יניח הנר למעלה משלשה טפחים, ואם הניח למטה משלשה טפחים יצא.

הזר בעליה ואינו יכול להדליק בפתח מניח בחלון הסמוך לרשות הרבים, לרש"י בין בפנים כנגד החלון ובין בחלון עצמו ובין בחלון מבחוץ ולרב האי גאון ורבינו ירוחם מניח בחלון מבחוץ דווקא, ואם אי אפשר מניח בחלון עצמו ואם אי אפשר מניח מבפנים כנגד החלון. אין צריך להניח בטפח הסמוך לחלון. המניח בחלון להרי"ף והרמב"ם והמאירי אין צריך להניח בתוך עשרה טפחים ולהרא"ש והרשב"א והרא"ה צריך להניח בתוך עשרה טפחים ולהריטב"א אם מניח בפנים כנגד החלון או בחלון עצמו א"צ להניח בתוך עשרה ואם מניח בחלון מבחוץ צריך להניח בתוך עשרה, ואם אין לו אלא חלון למעלה מעשרה טפחים יניח בו ולא בפתח. וצריך להניח למעלה משלשה טפחים, ואם אין לו אלא חלון למטה מג"ט יניח בו. אם אין לו אלא חלון הגבוה מקרקע רה"ר למעלה מעשרים אמה להריטב"א מניח בחלון ולא בפתח שאינו פתוח לרה"ר והפר"ח והחיי"א כתבו שמניח בפתח וכן פסק המ"ב.

באופן שאינו יכול להניח בפתח או בחלון כגון בשעת שמד או שאין מניחים להדליק נרות או שהרוח תכבה את הנר וכיו"ב מדליק בפנים. להמאירי והמרדכי והתרומה והתרומה"ד ומהרי"ל ידליק בסמוך לפתח, ובטפח הסמוך לפתח [וצ"ע בדעת בעל התרומה בזה], ואם סכנה היא להדליק בסמוך לפתח מניח על שולחנו, ולמהר"א מפראג אף לכתחילה מניח על שולחנו וכן פסק הרמ"א אלא שכתב שנוהגין להדליק בטפח

בירור הלכות חנוכה

הסמוך לפתח ואין לשנות. המדליק בפנים להרי"ף והרמב"ם והמאירי והריטב"א והמרדכי א"צ להניח בתוך עשרה טפחים ולהרא"ש והרשב"א והרא"ה צריך להניח בתוך עשרה וכן כתב הב"י בדעת הטור וסתם כן בשו"ע. וצריך להניח בפנים למעלה משלשה טפחים. לרבינו יואל הלוי המדליק בפנים יכול להניח למעלה מעשרים אמה, ולתוס' והרא"ה והריטב"א והטור אינו יוצא בזה יד"ח וכן סתם השו"ע.

באופן שיכול להדליק בחוץ והדליק בפנים, לתוס' והגר"א לא יצא יד"ח וצ"ע בדעת הרשב"א ולהריטב"א יצא ידי חובתו.

זמן ההדלקה ושיעורה

זמן ההדלקה

שנינו [כא:]: מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ועד כמה אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן עד דכליא ריגלא דתרמודאי. וביאור "מצותה" לפירוש הראשון בגמ' דכל זמן זה אי לא אדליק מדליק.

משתשקע החמה כתב בביאור הגר"א סי' רסא ס"ב שהוא בתחילת השקיעה הראשונה, וכ"כ כאן סי' תרעא ס"ב דכן עיקר, והביא כן אף בשם המרדכי. וכתב הגר"א [כאן] שברשב"א ובר"ץ משמע שהזמן הוא בתחילת השקיעה השניה. והרא"ש [סי' ג] כתב שהוא תחילת הלילה, והיינו צאת הכוכבים, וכ"כ הטור והשו"ע [סי' תרעב ס"א] שהזמן הוא "סוף שקיעת החמה" וכתבו הב"ח והמג"א [סק"א] דהיינו צאה"כ.

עד דכליא רגלא דתרמודאי כתב הרי"ף שהוא שיעור חצי שעה, והריטב"א שבכל מקום הזמן הוא לפי המצוי באותו מקום. והרמב"ם פ"ד ה"ה כתב ששיעור זמן זה הוא "כמו חצי שעה או יותר", ומשמע שבד"כ הוא חצי שעה אלא שהדבר תלוי במנהג המקום והיכא שהרגילות שתכלה רגל מן השוק אח"כ אף זמן ההדלקה הוא אח"כ. והשו"ע [סי' תרעב ס"ב] פסק שהזמן הוא חצי שעה.

הדלקה קודם שקיעת החמה

כתב הרשב"א דמשתשקע החמה הוא למצוה אך לא לעיכובא, ואם רצה להדליק סמוך לשקיעה מדליק דהא איכא פרסומי ניסא. אך כתב שבבה"ג מוכח דפליג מדהביא בסוף הלכותיו את מימרא דרב יהודה אמר שמואל מהו יום ומהו בין השמשות ומהו לילה [דלקמן לד:]: ומוכח דלדידיה הזמנים הם לעיכובא.

בירור הלכות חנוכה

אמנם לפני כן כתב הבה"ג לגבי דין כבתה דאין זקוק לה אך כתב דאם הדליק קודם שקיעת החמה וכבתה קודם שקיעת החמה זקוק לה כיון דאדלקה בלא זמנה, ומשמע שאם הדליק קודם שקיעת החמה ולא כבתה עד אחר שקיעת החמה אינו צריך לכבותה ולחזור ולהדליקה [כמו ששינינו בדף כג. לגבי עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו שבמוצ"ש מכבה ומדליקה], ומוכח שקיים המצוה אף שהדליק קודם שקיעת החמה, והטעם צ"ל כמ"ש בתרומת הדשן סי' קב לגבי מי שהדליק בערב שבת וכבתה קודם קבלת שבת דכיון דא"א להדליק משתשקע החמה לכך זהו זמנה אך כשאפשר להדליק בזמנה אם כבתה קודם זמן קיום המצוה זקוק לה כי "עיקר מצות נר חנוכה אינה בשעת הדלקה מבעוד יום אלא בשיהוי הדלקה שלאחר חשיכה היא קיום המצוה", והיינו שעיקר המצוה אינו פעולת ההדלקה אלא מה שהנר דולק בפועל בזמן שמשקיעת החמה ועד שתכלה רגל מן השוק [וכמו שיבואר להלן בדין כבתה], ופשוט דאין חילוק בגדר ההדלקה בין חול לערב שבת ואף בחול זהו גדר המצוה, ולפי"ז אף אם הדליק לפני זמן ההדלקה כל שהדליק לשם קיום המצוה והנר דלק אף בזמן המצוה דהיינו משתשקע החמה הרי קיים את עיקר המצוה [משא"כ בההיא דעששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו שלא הדליקה לשם קיום מצות אותו הלילה אלא לשם מצות נר חנוכה דערב שבת לפירש"י ולשם מצות נר שבת לפירוש התוס' שם].

ולכן נראה דהכל מודים לדברי הבה"ג שאף שציוו חכמים להדליק משתשקע החמה מ"מ אם הדליק קודם זמן ההדלקה כל שהדליק לשם מצות אותו הלילה ודלק הנר אף בזמן ההדלקה יצא ידי חובתו, וא"צ לכבות ולחזור ולהדליק.

והרמב"ם פ"ד ה"ה כתב שאין מאחרין ואין מקדימין, ומשמע שלא רק למצוה כהרשב"א אלא לעיקר הדין כהבה"ג.

והב"י בסי' תרעב הביא ממהר"י אבוהב בשם הארחות חיים שמי שהיה טרוד והדליק מפלג המנחה ולמעלה יצא, ובלבד שיתן שמן כדי שידלק עד שתכלה רגל מן השוק. וכן פסק השו"ע [ס"א] בשם יש מי שאומר שמי שהוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה.

הדלקה אחר שכלתה רגל מן השוק

מבואר בגמ' דעד שתכלה רגל מן השוק אי לא אדליק מדליק, ופירשו התוס' שאחר זמן זה שוב אינו מדליק, ומ"מ כתבו דכיון שבגמ' הובא ביאור נוסף ב"מצותה" שאין פירשו דאי לא אדליק מדליק אלא לשיעורא לכן מספק ידליק אף אחר שכלתה רגל מן השוק.

בירור הלכות חנוכה

והרמב"ם [שם] כתב עבר זמן זה אינו מדליק, ומבואר שלא חשש לפירוש השני בגמ'.

והרשב"א כתב שאם לא הדליק עד שכלתה רגל מן השוק עדיין ידליק, עפי"מ ששנינו במגילה [כ:]: שכל שמצותו בלילה כשר כל הלילה, וכתב שאחר שכלתה רגל מן השוק לא קיים המצוה כתיקנה כיון דאין כל כך פרסומי ניסא אבל עדיין מקיים המצוה.

ואאמו"ר שליט"א בקונטרס דרך ישרה ביאר במחלוקת הרמב"ם והרשב"א שלדעת הרמב"ם זמן ההדלקה הוא בשקיעת החמה ולכך אחר שכלתה רגל מן השוק עבר זמן ההדלקה, אך להרשב"א ההדלקה שייכת לאותו היום מימי החנוכה אלא שקבעו חכמים את זמנה לשקיעת החמה ולכך יכול להדליק אף אחר שכלתה רגל מן השוק כיון שעיקר זמן המצוה הוא כל אותו הלילה.

והטור והשו"ע [סי' תרעב ס"ב] פסקו שבדיעבד ידליק כל הלילה.

כתבו התוס' שבזמנם שמדליקים בפנים יכול להדליק אף אחר שכלתה רגל מן השוק דבלא"ה אין הפרסום אלא לבני ביתו. וכתב בהגהות מיימוניות [פ"ד ה"ה אות ב] שלכך בפנים ידליק כל זמן שבני הבית נעורים ואפילו עד עמוד השחר, ומשמע שאם בני הבית ישנים לא ידליק כלל. והמג"א סק"ו כתב שאם בני הבית ישנים ידליק בלא ברכה, ונראה קצת מלשונו שהבין כן אף בדעת ההגה"מ וצ"ע. וכן פסק המ"ב סק"א כהמג"א. והרמ"א [ס"ב] כתב שכשמדליקים בפנים א"צ ליזהר להדליק עד שתכלה רגל מן השוק ומ"מ טוב ליזהר בזה. ונראה דעיקר מה שפסקו הטור והשו"ע שאף אחר שכלתה רגל מן השוק מדליק היינו מספק כתוס' ולא בתורת ודאי כהרשב"א, כי הב"י לא הביא אלא את דברי התוס'. ומ"מ כתב המג"א [שם] שמסתימת השו"ע משמע שמדליק ומברך, אף שבב"י מבואר שאינו אלא מספק. ואפשר דבזמן השו"ע נהגו להדליק בפנים ממש על השולחן שנתבאר דכה"ג אף לתוס' מדליק בתורת ודאי וא"כ מברך ולכן סתם כך בשו"ע, אך הב"י נקט אליבא דהטור שכתב בסוף סי' תרעב שבזמנו היו מדליקים בפתח הבית מבפנים ולכך כתב ע"ז הב"י שאין ההדלקה אלא מספק [ואפשר שזו כוונת המג"א]. ולכך אפשר דאחר שכלתה רגל מן השוק כשמדליקים בחוץ לדעת התוס' אינו מברך, אמנם לדעת הרשב"א וכן כשמדליקים בפנים אף לדעת התוס' מברך.

ודעת הריטב"א דלא רק כשמדליקים בפנים אלא אף כשמדליקים בחוץ אם לא הדליק עד שכלתה רגל מן השוק מדליק בפנים, דלא גרע משעת הסכנה שדינו להדליק בפנים. אך התוס' והרמב"ם פליגי מדכתבו דאחר שעבר הזמן אינו מדליק, וגם תוס' לא כתבו

בירור הלכות חנוכה

אלא שמדליק מבחוץ מספק ולא ידליק בפנים בתורת ודאי [ועי' במש"נ למעלה בדין הדלקה בפנים שלא בשעת הסכנה שדעת תוס' כדעת הגר"א שאין יוצאין יד"ח בפנים אלא בשעת הסכנה ולהריטב"א יכול להדליק בפנים אף שלא בשעת הסכנה].

זמן ההדלקה בערב שבת

נתבאר שלדעת הרשב"א יכול להדליק אף קודם שתשקע החמה, והוכיח מערב שבת שעל כרחנו שמקדים ומדליק קודם שקיעת החמה. אמנם הרשב"א כתב בדעת הבה"ג שאף בערב שבת מדליק משתשקע החמה וכרב יוסף דאמר [לקמן לד:]: משמיה דרב יהודה אמר שמואל דמשתשקע החמה עד שהכסיף העליון והשוה לתחתון יום, והוא קודם בין השמשות, ונמצא שמדליק בע"ש כבכל יום. ומיהו כתב המג"א סי' תרעט סק"ב דבכל אופן אין מדליק קודם פלג המנחה ואף לא בערב שבת.

וכתב הבה"ג שבערב שבת מדליק קודם נר חנוכה ואח"כ נר שבת כיון שבהדלקת נר שבת מקבל עליו את השבת ושוב לא יוכל להדליק נר חנוכה, והרמב"ן והרשב"א [כג:]: פליגי עליה וסברי דאינו מקבל את השבת בהדלקת הנר, וכתבו שלכך ידליק קודם נר שבת כיון דתדיר. והטור בסי' תרעט כתב בשם תוספות שיכול להדליק אף של שבת ברישא, וכתב הב"י שלכך למעשה ידליק נר חנוכה קודם כיון שאף להחולקים על הבה"ג יכול להקדים את נר חנוכה. וכן פסק בשו"ע.

שיעור נתינת השמן

נתבאר שהפירוש הראשון בגמ' [כא:]: לברייטא דמצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק הוא דאי לא אדליק כל זמן זה מדליק. ובפירוש השני פירשה הגמ' לשיעורה, ופירש רש"י שצריך מלכתחילה ליתן בנר שמן כדי שידלק עד שתכלה רגל מן השוק, וא"כ השיעור שצריך ליתן הוא להרי"ף ופסק השו"ע חצי שעה ולהרמב"ם והריטב"א עד שתכלה רגל מן השוק באותו מקום כמש"נ למעלה. והרי"ף פירש באופן נוסף [ויבואר להלן בדין הנרות אחר ההדלקה לגבי השתמשות וכיבוי אחר זמן קיום המצוה], וחלק מהראשונים הביאו רק את פירושו השני, ומ"מ נראה דלכו"ע הדין כן שצריך ליתן שמן כדי שידלק בשיעור זה. וכן פסק השו"ע סי' תרעב ס"ב.

ולשיטת הרשב"א שאפשר להדליק אף סמוך לשקיעה פשוט שצריך ג"כ ליתן שמן כדי שידלק עד שתכלה רגל מן השוק דהיינו עד חצי שעה אחר שתשקע החמה, וכ"כ הב"י סוף סי' תרעב בשם מהר"י אבוהב בשם הארחו"ח לגבי מ"ש שמי שהיה טרוד והדליק מפלג המנחה יצא, וכ"פ בשו"ע ס"א.

בירור הלכות חנוכה

וכתב המג"א [סק"ב] שמי שלא הדליק כשתשקע החמה ומדליק אח"כ אינו צריך ליתן שמן אלא כדי שידלק עד שתכלה רגל מן השוק ולא יותר מכך, וכ"כ הפר"ח.

ועוד כתב המג"א [סק"ג] דאף כשמדליקים בפנים צריך ליתן שמן בשיעור זה, וכ"כ הפר"ח. והוסיף הפר"ח שכשמדליקים בפנים ומדליק אחר שתשקע החמה ג"כ צריך ליתן בשיעור הקבוע דהיינו חצי שעה אף שכשמדליק בחוץ באותו זמן א"צ ליתן אלא כדי שידלק עד שתכלה רגל מן השוק שהוא פחות מחצי שעה מהזמן שמדליק, וצ"ל בטעם הדבר דכשמדליק בחוץ מקיים את עיקר דין שיעור נתינת השמן וכיון שעיקר הדין אינו אלא עד שתכלה רגל מן השוק לכן אינו צריך ליתן יותר מכך, משא"כ כשמדליק בפנים בשיעור נתינת השמן הוא משום לא פלוג מהמדליקים בחוץ ולכך אין לחלק בזה בין אם מדליק כשתשקע החמה לבין אם מדליק לאחמ"כ ובכל גוונא צריך ליתן כדי שידלק חצי שעה. וכל זה להרי"ף ופסק השו"ע ששיעור הזמן הוא חצי שעה, אך להרמב"ם והריטב"א שהשיעור בכל מקום הוא לפי מנהגו נראה שכשמדליק בפנים צריך ליתן שמן כדי שידלק עד שיעלו בני הבית על יצועם, בין אם מדליק כשתשקע החמה ובין אם מדליק לאחמ"כ.

ולשיטת הרשב"א ותוס' ופסק השו"ע שמדליק אף אחר שכלתה רגל מן השוק נראה דלפי הרי"ף ופסק השו"ע ה"ה שצריך ליתן שמן בשיעור חצי שעה, שכך תקנו חכמים, וצ"ע. אך להריטב"א שכתב שאם לא הדליק עד אחר שכלתה רגל מן השוק ידליק בביתו וס"ל ששיעור כל מקום הוא לפי מנהגו נראה פשוט דלדידיה אף בכה"ג יתן שמן כדי שידלק עד שיעלו בני הבית על יצועם.

ונחלקו הפוסקים אם נתן בנר שמן פחות מכשיעור אם יחזור וידליק בברכה או שלא בברכה, הפר"ח כתב בסי' תרעה ס"ב שיחזור וידליק בברכה, והמ"ב סק"ח הביא מהחמד משה והנשמ"א שידליק שלא בברכה ופסק כוותייהו, וטעמיה דהחמד משה הוא עפ"י ד' התוס' [כא: ד"ה דאי] שהדלקה אחר שכלתה רגל מן השוק הוא ספיקא דדינא בין שני התירוצים בגמ' לההיא דמשתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק כמש"נ בדין הדלקה אחר שכלתה רגל מן השוק, וה"נ התירוץ דלשיעורה הוא ספיקא דדינא ובייחוד שיש בראשונים פירוש נוסף לההיא דלשיעורה כמו שיבואר להלן לגבי השתמשות וכיבוי לאחר זמן קיום המצוה, ולכך ידליק בלא ברכה.

עלה בידינו

זמן הדלקת נר חנוכה משתשקע החמה, שהוא להמרדכי והגר"א מתחילת שקיעה ראשונה ולהרשב"א והר"ן מתחילת שקיעה שניה ולהרא"ש והטור והשו"ע מצאת

בירור הלכות חנוכה

הכוכבים, ועד שתכלה רגל מן השוק שהוא להרי"ף חצי שעה ולהרמב"ם והריטב"א כמנהג המקום והשו"ע פסק שהשיעור חצי שעה. להרשב"א יכול להדליק אף קודם לכן סמוך לשקיעת החמה, ולהבה"ג והרמב"ם דווקא משתשקע החמה, והשו"ע פסק בשם יש מי שאומר שמי שהוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה. ולדברי הכל אם הדליק קודם שתשקע החמה ודלק הנר אף בזמן שתשקע החמה יצא ידי חובתו. אם לא הדליק עד שכלתה רגל מן השוק, להרמב"ם לא ידליק ולהרשב"א ידליק ויברך ולתוס' ידליק מספק ונראה שלדעתם לא יברך ולהריטב"א ידליק בפנים ויברך.

כשמדליקים בפנים ידליק אף אחר שכלתה רגל מן השוק, נראה בהגה"מ שכל זמן שבני הבית נעורים ידליק ויברך ואם בני הבית ישנים לא ידליק כלל, ולהמג"א כל זמן שבני הבית נעורים ידליק ויברך ואם ישנים ידליק בלא ברכה וכן פסק המ"ב.

בערב שבת להרשב"א ידליק קודם שקיעת החמה השניה, ולהבה"ג ידליק משתשקע החמה וכרב יוסף. ואין מדליקין קודם פלג המנחה. להבה"ג ידליק נר חנוכה ואח"כ נר שבת, ולהרמב"ן והרשב"א ידליק נר שבת ואח"כ נר חנוכה, והטור הביא בשם תוספות שיכול להקדים אף נר של שבת ולמעשה פסק השו"ע שידליק נר חנוכה ואח"כ נר שבת.

שיעור השמן שצריך ליתן הוא להרי"ף והשו"ע כדי שידלק עד חצי שעה אחר שתשקע החמה ולהרמב"ם והריטב"א כדי שידלק עד שתכלה רגל מן השוק באותו מקום, אחד המדליק כשתשקע החמה ואחד המדליק קודם לכן ואחד המדליק לאחר מכן. והמדליק בפנים בזמן ההדלקה, להרי"ף והשו"ע בין אם מדליק בזמן ההדלקה ובין אם מדליק לאחר הזמן יתן שמן כדי שידלק חצי שעה מזמן שמדליק ולהרמב"ם והריטב"א יתן כדי שידלק עד שיעלו בני הבית על יצועם. המדליק אחר שכלתה רגל מן השוק, להרי"ף והשו"ע נראה שיתן כדי שידלק חצי שעה ולהריטב"א ידליק בפנים ויתן כדי שידלק עד שיעלו בני הבית על יצועם. אם נתן בשמן נר פחות מכשיעור צריך לחזור ולהדליק, להפ"ח בברכה ולהחמד משה והנשמת אדם שלא בברכה וכן פסק המ"ב.

במה מדליקין

בריש פרק במה מדליקין [כז-כא]. נמנו הפתילות והשמנים שאין מדליקין בהם נר שבת כיון שהפתילות אין האור מסכסכת בהן דהיינו שאינה נאחזת בהן יפה והשמנים אינם

בירור הלכות חנוכה

נמשכים אחר הפתילה [כמבואר בגמ' בדף כא.]. ושנינו בריש סוגיא דחנוכה [שם] אמר רב הונא פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנוכה בין בשבת בין בחול, ואמר רבא מ"ט דקסבר כבתה זקוק לה ופירש"י דחיישינן שיפשע ולא ידליק ולכך צריך לתקן מלכתחילה שידלק יפה, וכן קסבר רב הונא דמותר להשתמש לאורה ולכן בשבת אסור שמא יטה את הנר כשישתמש לאורו. ורב חסדא אמר דמדליקין בהן בחול אבל לא בשבת דקסבר כבתה אין זקוק לה וא"צ לדאוג שידלק הנר יפה אך מותר להשתמש לאורה וחיישינן בשבת שמא יטה, אך ר' זירא א"ר מתנה ואמרי לה ר"ז אמר רב דמדליקין בהן בין בחול בין בשבת ומפורש בגמ' דקסבר כבתה אין זקוק לה ואסור להשתמש לאורה ולכך אין לחוש בשבת להטייה. וכן מובא בגמ' בשם רבי יוחנן, וכן פסקו כל הפוסקים [ובשו"ע סי' תרעג ס"א] דמדליקין נר חנוכה בין בחול ובין בשבת אף בפתילות ושמנים שאין מדליקין בהן נר שבת.

ושנינו [כג.] אמר רבי יהושע בן לוי כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר, אמר רבי מריש הוה מהדר מר אמשחא דשומשומי אמר האי משיך נהורי טפי כיון דמשע לה להא דריב"ל מהדר אמשחא דזיתא אמר האי צליל נהוריה טפי. ופירשו תוס' דקאי על נר חנוכה. אך הרי"ף והרא"ש והרמב"ם והטור והשו"ע השמיטו דין זה ואפשר שפירשוהו בנר שבת כמ"ש המאירי בשם קצת מפרשים. ורק הביאו הב"י בריש סי' תרעג בשם כמה ראשונים, וכן הביאו הרמ"א בסי' תרעג ס"א.

והדרכי משה סק"א הביא שגר שעה מצוה מן המובחר כמו בשמן זית כיון דצליל נהוריה יותר מכל השמנים ומ"מ מצוה מן המובחר בשמן זית כיון שבו נעשה הנס, וצ"ל שגר שעה צלול יותר משמן זית ולכן הטעם להדר בשמן זית הוא רק מפני שבו נעשה הנס.

והמאירי [בריש הל' חנוכה שבסוגיין] כתב דעדיף להדליק בשמן מלהדליק בנרות כיון שהנס נעשה בשמן, ומשמע דזו מעליותא בכל השמנים על פני הנרות ולא דווקא בשמן זית, וכ"כ הפר"ח וכן המ"ב סק"ד בשם מהר"י מברונא.

עלה בדיננו, פתילות שאין האש נאחזת בהן יפה ושמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה לרב הונא אין מדליקים בהם נר חנוכה כלל ולרב חסדא מדליקים בהם נר חנוכה בחול אך לא בערב שבת ולרב רבי יוחנן מדליקים בהם נר חנוכה בין בחול ובין בשבת וכן הלכה. הדלקה בנר כשרה אך מצוה מן המובחר להדליק בשמן, ומצוה מן המובחר

בירור הלכות חנוכה

להדליק בשמן זית כיון שאורו צלול, ואם אור נר שעוה צלול יותר משמן להרמ"א בדרכי משה מצוה מן המובחר להדליק בו.

ההדלקה

הברכות

שנינו [כג.] א"ר חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך ורב ירמיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך, אמר רב יהודה יום ראשון הרואה מברך ב' ומדליק מברך ג' מכאן ואילך מדליק מברך שתיים ורואה מברך אחת. ומבואר בגמ' שהמדליק מברך בכל יום מלבד ברכת אקב"ו להדליק נר של חנוכה גם ברכת שעשה ניסים לאבותינו כיון שהנס ארע בכל יום ויום, וביום הראשון מברך גם ברכת שהחיינו.

סדר ההדלקה

המרדכי [רמז רסח] הביא שמהר"ם היה מתחיל להדליק הנרות מצד שמאל ופונה לצד ימין משום כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין [יומא יז:], וכן פסק השו"ע סי' תרעו ס"ה שביום הראשון מדליק את הנר הימני וביום השני מדליק תחילה נר שמאלי ופונה לימין להדליק את הנר דאמול וכן הלאה, והוסיף טעם נוסף שכך נמצא שבכל יום מברך על הנר הנוסף שהוא מורה על הנס שהרי בתוספת הימים נתווסף הנס [ולפמ"ש"נ למעלה בדין מצות ההדלקה וההידורים שההידור דמוסיף והולך אינו עצם ההוספה אלא השינוי מההדלקה דאמול צ"ל שהנר שהתווסף היום הוא המסמל את השינוי מההדלקה דאמול].

אך דעת הלבוש והט"ז [סק"ו] שכל פינות שאתה פונה אין הכוונה שאחר שהתחיל יפנה לצד ימין אלא שצריך להתחיל בצד ימין, ולכן גם ביום השני ידליק תחילה את הנר הימני ואח"כ ידליק את הנר השמאלי.

ובביאור הגר"א כתב שצריך לברך על הנר שמקיים בו את עיקר חיוב ההדלקה ולא על הנר דמהדרין ולכן בכל גוונא ידליק תחילה את הנר הסמוך לפתח, וכ"כ המהרש"ל והובא במג"א סק"ד.

הדלקה מנר לנר

איתא בגמ' [כב.] איתמר רב אמר אין מדליקין מנר לנר ושמואל אמר מדליקין, והביאה הגמ' מאביי שרבה היה נוהג בזה כשמואל דמדליקין מנר לנר.

בירור הלכות חנוכה

ובטעמו של רב מובא בגמ' מההוא דרבנן דיתיב קמיה דרב אדא בר אהבה ואמר דטעמיה דרב משום ביזוי מצוה שמדליק קיסם או נר של חול מנר של מצוה, ולפי"ז היינו דווקא כשמדליק נר חול כדי להדליק ממנו את הנר אך כשמקרב את נר המצוה עצמו ומדליקו מנר המצוה הראשון לא אסר רב, ורב אדא בר אהבה אמר דטעמיה דרב משום אכחויי מצוה דמיחזי שלוקח מאור הנר הראשון ומפחית מאורו, ולפי"ז אף אם מדליק מנר לנר ממש אסור דסו"ס הנר הראשון נכחש, ולפי פירוש זה אפשר דאף שמואל מודה שע"י נר של חול וקיסם אסור משם ביזוי מצוה. וטעמו של רב אדא בר אהבה נשאר בגמ' [ע"ב] בקשיא מנר המערבי שהדליקו בו את שאר הנרות.

ומסקנת הגמ' [כג.] דכיון דהדלקה עושה מצוה ולא הנחה לכך כשמדליק מנר לנר אין בזה ביזוי מצוה כיון שההדלקה עושה את עצם המצוה ולכך מותר להדליק מנר לנר. ובביאור מסקנת הגמ' פירשו התוס' בפירוש הראשון דקיי"ל כרב ולמסקנת הגמ' רב עצמו מתיר מנר לנר ממש כיון שאין בזה ביזוי מצוה ולפי"ז לשמואל אף ע"י קיסם ונר של חול מותר אלא שאין הלכה כמותו, ובפירוש השני פירשו בשם ריב"ם דקיי"ל כשמואל ומסקנת הגמ' שכיון שהדלקה עושה מצוה לכן לרב מותר מנר לנר ממש דאין בזה ביזוי מצוה וא"כ מחלוקתם ע"י נר של חול או קיסם שרב אסר ושמואל מתיר והלכה כשמואל, והרא"ש [סי' ז] פירש דלחומרא אמרינן שלדעת רב אסור אף מנר לנר ממש כרב אדא בר אהבה דטעמיה דרב משום אכחויי מצוה ושמואל חושש רק לביזוי מצוה ומסקנת הגמ' דכיון דהדלקה עושה מצוה לכן לשמואל מותר מנר לנר ממש דאין בזה ביזוי אך ע"י קיסם ונר של חול אסור והלכה כשמואל.

ונמצא שלהפירוש הראשון בתוס' ולהרא"ש מסקנת הסוגיא להלכה שע"י קיסם אסור, וכ"כ הרא"ש אף בדעת הרי"ף וכן דעת הרמב"ם פ"ד ה"ט [כפי שפירשו בדעתו המ"מ והר"ן בשמעתין] והרמב"ן והרשב"א; ולפירוש השני בתוס' בשם ריב"ם מסקנת הסוגיא להלכה שע"י קיסם מותר, וכ"כ הר"ן בדעת הרי"ף וכן דעת הריטב"א וכן חי' הריטב"א הישנים ובעל התרומה [שהובא ברא"ש] והראב"ד [בהשגתו על הרמב"ם שם] והרא"ה [שהובא בחי' המיוחסים להר"ן] והמאירי.

וכתבו תוס' [כג. ד"ה ש"מ] שאף שמסקנת הגמ' דמותר להדליק מנר לנר אפ"ה נהגו להחמיר ואין לשנות המנהג, וכ"כ הרמ"א סי' תרעז ס"א ופירש שהטעם שנהגו להחמיר כיון שעיקר המצוה נר איש וביתו והנרות דמהדרין ומהדרין מן המהדרין אינם מצוה כל כך כמו הנר הראשון שמקיים בו את עיקר המצוה. ולפי"ז מותר להדליק מנר של בית אחד לנר הראשון של בית אחר שמקיים בו את עיקר המצוה ואין צריך להחמיר.

בירור הלכות חנוכה

הטור סי' תרעד הביא מספר התרומה הסובר שלהלכה מותר להדליק מנר לנר ע"י קיסם וכתב שאף נר של שבת וכן נר של ביהכ"נ חשיבי נמי נר מצוה ומותר להדליק מזה לזה, וכן הביא הרמ"א [ס"ב], וכתב בביאור הגר"א דהיינו רק לשיטתו שמותר להדליק מנר לנר ע"י קיסם ונר של חול ולא חיישינן לביזוי מצוה אך להשיטות שאסור להדליק ע"י קיסם אין להדליק מנר מצוה אחת לנר מצוה אחרת משום דמצוות מבטלות זו את זו, והביא שכ"כ הר"ן בסוגיא דאסור להשתמש לאורה, ולשון הר"ן "נראה כמבטלות זו את זו" ואפשר שכוונתו שכיון שהדבר נראה כאילו המצוות מבטלות זו את זו לכך יש בזה ביזוי מצוה. ומבואר בדברי הגר"א דכל זה להשיטות [בסי' תרעג ס"א, וכל זה יבואר להלן בדין השתמשות לאורה בתוך זמן קיום המצוה] שאסור להשתמש לאור נר חנוכה אפילו לתשמיש של מצוה, וכדעת הר"ן שם, אך להשיטות דתשמיש של מצוה מותר ה"נ מותר להדליק מנר חנוכה לנר מצוה אחרת.

כמה פתילות בנר אחד ובקערה אחת

בגמ' [כג:]: אמר רב יצחק בר רדיפה אמר רב הונא נר שיש לו שני פיות עולה לשני בני אדם, שהיה הנר שלהם כעין כלי שמונח בו השמן ויש בו פתח לפתילה, ואם יש לנר שני פתחים לשתי פתילות עולה לשני בני"א. והיינו בין לשני בני אדם באותו בית ובין לשני בתים אם מדליקים בפתח החצר כדעת תוס' כמש"נ למעלה בדין מקום ההדלקה, או לדעת רש"י שמדליק בפתח הבית אך שני הבתים צמודים עד שיכול להיות נר אחד בטפח הסמוך לפתחו של זה ולפתחו של זה.

עוד מובא בגמ' אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה כלי עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה. והיינו שאין מועיל להחשיב כשני נרות אלא כגון באופן הנ"ל שפתח בנר שני פיות לשתי פתילות וניכר שהם שני נרות, אך כשהניח בקערה כמה פתילות ניכרת הקערה כמדורה אחת גדולה ואין ניכר שהם כמה נרות אא"כ כפה עליהם כלי.

והריטב"א והר"ן הביאו בשם בעל העיטור שאף אם לא כפה עליה כלי אם הרחיק הפתילות זו מזו בשיעור אצבע אינו דומה למדורה ועולה לשני בני אדם, והריטב"א פליג מדלא הביאה הגמ' תקנתא זו, והטור סי' תרעא כתב דלאו מילתא פסיקא היא שהדבר תלוי בגודל הפתילה והלהב ולכך כתבה הגמ' שיעור הקבוע בעולם שיכפה עליה כלי, והב"י כתב ד"ל ששיעור אצבע הוא בפתילה בינונית ולפי ערך זה יש להגדיל ולהקטין השיעור לפי גודל הפתילה. ומ"מ בשו"ע [ס"ד] לא הביא את תקנתו

בירור הלכות חנוכה

של בעל העיטור, והמ"ב סקט"ז הביא מהחיי"א שאם הניח מחיצה בין הפתילות ויש ביניהם שיעור אצבע מותר אף בלא כפיית כלי.

והרמ"א [שם] הביא דגם כשמניח הנרות בעיגול הוי כמדורה ולא יצא יד"ת, ובדרכי משה [סק"ב, והובא במג"א סק"ג] הביא ממהרי"ל שצוה שלא יהיה אחד נכנס ואחד יוצא אלא יהיו בשורה שווה שלא יהיו כמדורה.

הדלקה עושה מצוה

מסקנת הסוגיא [כג]. דהדלקה עושה מצוה ולא הנחה. ולכך אם הדליק מי שאינו בר חיובא דהיינו חרש שוטה וקטן לא עשה כלום וצריך לכבות הנר ולהדליק מחדש. וכן אם הדליק באופן שאינו יוצא יד"ת בהדלקה עצמה ג"כ לא עשה כלום כיון ששעת ההדלקה היא העושה את המצוה, וכגון המבואר בגמ' בעששית שלא הודלקה למצות אותו הלילה אלא לנר חנוכה דאתמול [לפירוש רש"י] או לנר שבת [כפירוש תוס'] ועדיין דולקת עד שהגיע זמן ההדלקה שצריך לכבותה ולהדליק מחדש. ומ"מ אין צריך להגביהה ולהניחה מחדש כיון שאין ההנחה עושה מצוה אלא ההדלקה.

וכתב הרא"ש [סוף סי' ז] דמשו"ה צריך שבשעת ההדלקה יהיה בנר שמן כדי שידלק חצי שעה שזהו שיעור ההדלקה כמש"נ למעלה בדין זמן ההדלקה ושיעורה, ואם כשהדליק לא היה בנר שמן כשיעור זה ורק אח"כ הוסיף לא יצא ידי חובתו. והביאו הטור בסי' תרעה, וכן השו"ע [ס"ב] בשם יש מי שאומר [וצ"ב שהרי לית מאן דפליג על הרא"ש, וכן הקשה הפר"ח]. ובהגהות רא"מ הורביץ הקשה שהרי מבואר בביצה [כב]. שהנותן שמן בנר בשבת חייב משום מבעיר וא"כ הוספת השמן גם היא הדלקה ומדוע אינו יוצא בה יד"ת. וביותר קשה לפי פירוש הרא"ש שם דהמוסיף חייב משום מבעיר כיון שמביא את הבעירה שתמשך לאחר זמן [ודלא כתוס' שם דהוי מבעיר שמחזק את השלהבת מיד] וא"כ ההוספה היא הבערת אש ממש שמבעיר את האש שלאחר זמן וה"נ תחשב הדלקה. וצ"ל דהוספת שמן אינה מעשה הדלקה אלא שהיא יצירת הבעירה שלאחר זמן, ולענין שבת עיקר החיוב הוא על שהבעיר את האש שאח"כ, אך לענין נר חנוכה אמרו חכמים שעיקר המצוה היא כשהנר דולק [כמש"נ למעלה בדין הדלקה קודם שקיעת החמה ולהלן בדין כבתה מהתרוה"ד סי' קב] אלא שהמצוה מתקיימת כאשר הנר דולק ע"י מעשה ההדלקה דווקא ולא כאשר הנר דולק על ידי מעשה ההנחה ואף לא כאשר הנר דולק ע"י הוספת השמן. ולכך אף שאח"כ הנר דולק ע"י הוספת השמן מ"מ לא בזה מתקיימת המצוה אלא כאשר הנר דולק ע"י מעשה ההדלקה.

בירור הלכות חנוכה

התופס את הנר ואינו מניחו

מבואר בגמ' [כב:] דאף שהדלקה עושה מצוה ולא הנחה מ"מ אם היה תפוש נר חנוכה ועומד ולא הניחו לא עשה כלום כיון שהרואה אומר לצורכו הוא דנקיט לה. ופירש הריטב"א שלכן אינה הדלקה כלל דלא הויה הדלקה אלא כאשר מוכח שהנר הוא למצוה, ולכך לא עשה כלום וצריך לכבות את הנר ולהדליקו מחדש. והביא שיש שפירשו שאין החסרון בעצם מעשה ההדלקה אלא שחייבו חכמים שיהיה הנר מונח כדי שלא יאמר הרואה דלצורכו הוא דנקיט לה, ולכן א"צ לכבות את הנר אלא יניחנו, וכתב ע"ז הריטב"א דאינו מחזור.

ורש"י פירש "היה תפוש נר חנוכה – בידו משהדליקה עד שכבתה", והט"ז סי' תרעה סק"ג דקדק מזה דאם הנחה מידו קודם שכבתה יצא יד"ח ואין הפסול אלא כשהיה תפוס בידו משהדליקה ועד שכבתה, ועי' בא"ר סק"ד ובמאמ"ר סק"ו מה שרצו לדחות את הראיה מרש"י.

הדליק את הנר בפנים והוציאו

מבואר בגמ' [כב:] דאם הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום, והגמ' חפצה להוכיח מזה דהדלקה עושה מצוה ולא הנחה ולכך אינו יוצא יד"ח כיון דהדלקה במקומה בעינן כיון שצריך שתהיה ההדלקה עצמה כשרה, ודחתה דאפילו אם הנחה עושה מצוה מ"מ כה"ג לא עשה כלום כיון דהרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה. ומשמע דלמאי דמסקינן דהדלקה עושה מצוה א"צ לטעם זה אלא בפשיטות דהדלקה במקומה בעינן, וכן משמע ברמב"ם פ"ט ה"ד שלא הזכיר את הטעם דהרואה אומר וכו' אלא לגבי היה תפוס נר חנוכה ועומד. אך הרי"ף והרא"ש סי' ז והטור והשו"ע סי' תרעה ס"א הזכירו את הטעם דהרואה אומר גם לגבי דין הדליקה בפנים והוציאה. ופירשו המג"א סק"ג והגר"א [שפירש ביתר ביאור] דאיצטריך הך טעמא דהרואה אומר להיכא שנוהגים להדליק בפתח הבית מבפנים כמו שנהגו בזמן הטור כמ"ש בסוף סי' תרעב, דכה"ג אם הדליק על שולחנו והוציאה לפתח ביתו מבפנים אף שגם ההדלקה היתה במקומה [כמש"נ למעלה בדין הדלקה בפנים שלא בשעת הסכנה שכתב הגר"א דכה"ג שבלא"ה אין מדליקים בחוץ ממש יוצאים יד"ח בהדלקה בפנים ממש] מ"מ אינו יוצא משום דהרואה אומר לצורכו הוא דאדלקה [ומקור תירוצם בדברי הב"ח אלא שהוא עצמו דחה תירוץ זה].

ובאופן שמדליק במקום הראוי להדלקה ומעביר את הנר למקום אחר שאף הוא ראוי להדלקה באותה מדה, כגון שיש לו שני פתחים ברוח אחת שא"צ להדליק מפני החשד

בירור הלכות חנוכה

ומדליק בפתח אחד ואח"כ מעביר את הנר לפתח אחר, הדרכי משה סי' תרעה סק"א הביא ממהר"י וייל בדינין והלכות סי' לב שכתב דנראה דאין לטלטל נרות חנוכה ממקומם עד שדלקו כבר חצי שעה, אך המג"א סי' רסג סקכ"ג הוכיח מהיש"ש דבחזק שרי לטלטל את הנר ממקום למקום.

נר אחרת - שמש

שנינו בגמ' [כא;], אחר שנשנתה הברייתא דמקום ההדלקה על פתח ביתו מבחוץ והדר בעליה בחלון ובשעת הסכנה על שולחנו] אמר רבא צריך נר אחרת להשתמש לאורה, ואי איכא מדורה לא צריך, ואי אדם חשוב הוא ופירש"י שאינו רגיל להשתמש לאור המדורה אע"ג דאיכא מדורה צריך נר אחרת.

ופירש רש"י שצריך נר אחרת כדי שיהיה היכר שהנר שמדליק הוא נר של מצות חנוכה. וכ"כ המאירי, וכן כתב בעל המאור בסוגיא דאסור להשתמש לאורה דאף לרב הונא ורב חסדא דסבירא להו דמותר להשתמש לאורה [כמו שיבואר להלן לגבי דין הנרות אחר ההדלקה] אפ"ה צריך נר אחרת משום היכר. וכן יסברו רש"י והמאירי דלכו"ע צריך נר אחרת להשתמש לאורה.

והר"ן כתב דס"ל לרבא שאסור להשתמש לאורה וא"כ פשוט דצריך נר אחרת כדי שלא ישתמש לאור נר חנוכה אלא שהחידוש בדברי רבא שאף בשעת הסכנה שמדליק על שולחנו וודאי יהנה מן הנר אפ"ה ידליק נר אחרת כדי לעשות היכר שהנר שמדליק הוא נר חנוכה. ונמצא שלדעת הר"ן בכל גוונא צריך נר אחרת, בין אם כדי שלא ישתמש בנר חנוכה ובין אם לעשות היכר לנר חנוכה, אלא ששנה רבא את דבריו אחר שנתבאר בברייתא הדין דבשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו כיון שבזה נמצא החידוש בדבריו דאף בשעת הסכנה צריך נר אחרת לצורך ההיכר. וא"כ אחר חידושו אף למ"ד מותר להשתמש לאורה צריך נר אחרת משום היכר.

והריטב"א כתב רק הטעם דכדי שלא ישתמש לאור נר חנוכה, וכ"כ רבינו ירוחם [אדם וחווה נתיב ט ח"א] והטור סי' תרעג. ולפי"ז לרב הונא ורב חסדא דמותר להשתמש לאורה אין צריך נר אחרת.

ובהגהות הגר"א בגמ' מחק תיבות 'להשתמש לאורה', ולא גריס אלא 'צריך נר אחרת', והיינו כפירוש רש"י שא"צ נר אחרת אלא לצורך היכר, והגירסא בגמ' לפנינו היא כהריטב"א ורי"ו והטור. אך יתכן דאף אי גרסינן 'להשתמש לאורה הכוונה שע"י שיראו שמשתמש לאור הנר הנוסף יהיה ניכר שהנר הראשון הוא נר חנוכה.

בירור הלכות חנוכה

והמאירי כתב דא"צ נר אחרת אלא כשמדליקה על שולחנו ומשום היכר, משא"כ כשמדליק בחוץ שאין רגילות להשתמש לאורה ולכן אין צריך היכר. וצ"ע בדעתו כשמדליק בפתח הבית מבפנים דאפשר שאף כה"ג אין רגילות להשתמש לאורה ואין צריך נר אחרת [אמנם כתב המאירי שמנהג אבותינו ורבותינו להדליק נר אחרת אף בחוץ].

וכן כתב הרמב"ם פ"ד ה"ח בימי הסכנה מניח אדם נר חנוכה בתוך ביתו ואפילו הניחו על שולחנו דיו, וצריך להיות בתוך הבית נר אחרת להשתמש לאורו. ומפורש שרק בתוך הבית צריך נר אחרת. וצ"ע אם לדעתו הטעם משום דאסור להשתמש לאורה אך למ"ד מותר אין צריך נר אחרת או"ד כוונתו שישתמש לאור הנר האחרת וכך יהיה ניכר שהנר הראשון הוא נר מצוה כמש"נ שאפשר לבאר בגירסת הגמ' שלפנינו.

ואפשר שכדעת הרמב"ם והמאירי כן דעת הרי"ף שכתב בדברי רבא וצריך נר אחרת וכו', ואפשר שכוונתו שוא"ו מוסיף על ענין ראשון שבשעת הסכנה מניחה על שולחנו ורק כה"ג צריך נר אחרת, וצ"ע. וכן צ"ע בדעתו בטעם הא דצריך נר אחרת, שאף שהעתיק נוסח הגמ' שלפנינו להשתמש לאורה מ"מ כבר נתבאר שאין מוכרח מלשון זו שאין הטעם משום היכר, וביותר לפי מ"ש הר"ן שצריך נר אחרת גם כדי שלא ישתמש לאורה אלא שחידוש רבא הוא באופן שאין בנר האחרת אלא היכר א"כ יתכן שכתב הרי"ף 'להשתמש לאורה' כיון דזהו עיקר הטעם שצריך נר אחרת כל היכא שאינו מדליק בפנים. וצ"ע.

מקום הנחת השמש

כתב רבינו ירוחם [שם] שצריך להניח הנר האחר בפני עצמו דאל"כ יאמרו שהדליק את כל הנרות לצורכו. והיינו דאף שאינו מצריך את הנר האחר משום היכר שהנרות הראשונים הם נרות מצוה אלא כדי שישתמש בו כמ"ד אסור להשתמש לאורה, מ"מ כאשר יש ביניהם נר שנועד להשתמש בו יש לחוש שכל הנרות הם כדי שישתמשו בהם ולכך צריך היכר לנר האחר. וכן פסק השו"ע סי' תרעג ס"א.

אך בדעת הטור ואחיו רבינו יחיאל מוכח שאין צריך להרחיק את הנר האחר מנרות המצוה, ממה שהביא הטור שנשאל רבינו יחיאל אם יכול לברור איזה שירצה מהנרות להשתמש בו.

ולדעת רש"י ובעה"מ והמאירי נראה פשוט שצריך נר אחרת משום היכר נראה דצריך להרחיק את הנר דאל"כ איזה היכר יש בדבר.

בירור הלכות חנוכה

והלבוש סי' תרעג ס"ב כתב טעם נוסף שצריך להרחיק את הנר האחר כדי שיהיה ניכר שאינו ממנין הנרות ויהיה ניכר כמה נרות הדליק באותו יום. וכן בביאור הגר"א [ס"א] ציין את מקור הדין שצריך להניח הנר האחר מרחוק לסי' תרעא ס"ב, וכוונתו לדברי הרמ"א שם שכאשר כל בני הבית מדליקים צריך כל אחד להניח נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה היכר כמה נרות מדליקין וה"נ צריך שיהיה ניכר כמה נרות הדליק כמהדרין מן המהדרין. ואפשר דלדעת הגר"א [שציין רק לטעם זה] אין צריך היכר אלא כשמוסיף והולך כמהדרין מן המהדרין אך אם מדליק נר אחד כעיקר הדין ניכר שהנר האחר הוא כדי שישתמש לאורו ואינו צריך להניחו מרחוק, וצ"ע.

עלה בדינו

המדליק נר של חנוכה מברך ברכת אקב"ו להדליק נר של חנוכה וברכת שעשה ניסים לאבותינו, וביום הראשון מברך גם ברכת שהחיינו.

סדר ההדלקה, למהר"ם מתחיל להדליק מצד שמאל ופונה לצד ימין וכן פסק השו"ע, ולהלבוש והט"ז מתחיל להדליק מצד ימין ופונה לצד שמאל, ולהגר"א והמהרש"ל מתחיל להדליק בנר הסמוך לפתח ופונה לשאר הנרות.

הדלקת נר חנוכה מנר חנוכה אחר שלא ע"י נר של חול או קיסם, לשמואל מותר, ולרב לתוס' מותר ולהפירוש הראשון ברא"ש לחומרא אמרינן דאסור. הדלקה ע"י נר של חול או קיסם, לרב אסור, ולשמואל לתוס' מותר ולהפירוש הראשון ברא"ש לחומרא אמרינן דאסור. להלכה, מנר לנר ממש מותר אך נהגו להחמיר שלא להדליק נר של מהדרין מהנר הראשון שהוא עיקר המצוה, מנר לנר ע"י נר של חול או קיסם להפירוש הראשון בתוס' ולהרא"ש [אף בדעת הרי"ף] והרמב"ם והרמב"ן והרשב"א אסור ולתוס' בשם ריב"ם והר"ן בדעת הרי"ף והריטב"א החדשים והישנים ובעל התרומה והראב"ד והרא"ה והמאירי מותר [ולהלכה יש להחמיר שלא להדליק נר של מהדרין מנר של עיקר המצוה כנ"ל]. להשיטות שמותר להדליק מנר לנר אף ע"י קיסם מותר אף להדליק נרות של שאר המצוות כגון נר שבת מנר חנוכה, אך להשיטות שאסור להדליק ע"י קיסם אזי להשיטות שאסור להשתמש לאורה אפילו תשמיש של מצוה אין להדליק מנר מצוה אחת לנר מצוה אחרת ולהשיטות שמותר להשתמש תשמיש של מצוה מותר להדליק לנר מצוה אחרת.

נר שמן שיש לו שני פיות לשתי פתילות נחשב כשני נרות. מילא קערה שמן ונתן בה הרבה פתילות, אם כפה עליה כלי נחשבים כהרבה נרות ואם לא כפה עליה את הכלי ואף לא הרחיקן זו מזו בשיעור אצבע אינו יוצא יד"ח אפילו כנר אחד, ואם לא כפה

בירור הלכות חנוכה

עליה את הכלי אך הרחיק את הפתילות זו מזו בשיעור אצבע אך לא נתן ביניהן מחיצה לבעל העיטור יוצא יד"ח ונחשבת לו כל פתילה כנר בפ"ע ולהריטב"א והטור אינו יוצא יד"ח וכן השו"ע השמיט לתקנה זו, ואם הרחיק את הפתילות כשיעור אצבע ואף נתן ביניהן מחיצה פסק המ"ב שמותר ונחשב לו כהרבה נרות.

צריך להניח הנרות בשורה שווה שלא יהיו כעיגול ואף לא יהיה אחד נכנס ואחד יוצא. צריך שבשעת ההדלקה יהיו הנרות כשרים, ותהיה ההדלקה ע"י בר חיובא, ושיודלקו הנרות לשם מצות אותו הלילה, ואם היה הנר דולק שלא לשם מצות אותו הלילה מכבהו ומדליקו מחדש ואינו צריך להגביהו ולהניחו. וכן צריך שבשעת ההדלקה יהיה בנר שמן כשיעור שידלק חצי שעה.

התופס את הנר בידו ואינו מניחו אינו יוצא ידי חובתו, ואם הדליקו כשהוא תפוס בידו ואח"כ הניחו להריטב"א לא יצא יד"ח והביא שיש שפירשו שיצא יד"ח ונחלקו הפוסקים בדעת רש"י שלהט"ז יצא יד"ח ולהא"ר והמאמ"ר אין הוכחה בדעת רש"י.

המדליק את הנר בפנים ואח"כ מוציאו ומניחו במקומו אינו יוצא ידי חובתו, ואפילו אם מדליק במקום שיוצא ידי חובתו גם בהנחה באותו מקום מ"מ אם עיקר מקום הנחת נרותיו הוא במקום אחר כגון שנוהגים להדליק בפתח הבית מבפנים ומדליק על שולחנו ואח"כ מניחו בפתח מבפנים אינו יוצא יד"ח. ואם מדליק במקום אחד ומעביר למקום אחד ושני המקומות שווים לקיום המצוה באותה מדה כגון שיש לו שני פתחים ברוח אחת ומדליק באחת מהן ומעביר את הנר לשניה, למהר"י וי"ל והדרכ"מ אין לעשות כן ולהיש"ש והמג"א מותר.

כשמדליק נרות חנוכה לדעת רב ורבי יוחנן והכי הלכתא שאסור להשתמש לאורן צריך להדליק נר נוסף אלא אם כן יש לו אור אחר שהוא משתמש לאורו, ולרב חסדא ורב הונא שמותר להשתמש לאור נר חנוכה, לרש"י והמאירי ובעה"מ והר"ן אף לשיטתם צריך נר נוסף ולהריטב"א ורבינו ירוחם והטור לשיטת הנך אמוראי אין צריך נר נוסף. ולהרמב"ם אין צריך נר אחר אלא בשעת הסכנה כשמדליק בפנים, וכן להמאירי מעיקר הדין אלא שהמנהג להדליק נר אחר אף כשמדליקים בחוץ, וצ"ע בזה בדעת הרי"ף. לדעת רבינו ירוחם ורש"י ובעה"מ והמאירי צריך להרחיק את הנר הנוסף משאר הנרות וכן פסק השו"ע ולהטור ואחיו רבינו יחיאל אין צריך להרחיק. וצ"ע בדעת הגר"א כשמדליק רק נר אחד כעיקר המצוה ומוסיף נר אחר אם צריך להרחיקו מנר המצוה.

ראיית הנרות וברכת הרואה

חיוב ראיית הנרות

כתב המרדכי [רמז רסז] שאף מי שמדליקים עליו בתוך ביתו צריך לראות נרות חנוכה, והוכיח מדין ברכת הרואה שבגמ' [כג. וכדלהלן], והביא בשם ר"י שנהגו בני אדם שהולכים ליריד בעיר שכולה נכרים שמדליקים בבית שמתארחים בו [ואף שמדליקים עליהם בביתם כמו שיבואר מהשו"ע], והיינו שמדליקים כדי שיוכלו לראות נרות. והב"י סי' תרעז הביא ממחר"י אבוהב בשם הארחות חיים כעין זה שהנמצא בכפר שאין בו ישראל אפילו אם אין לו בית מיוחד היה ה"ר משולם נוהג להדליק ולברך זכר לנס, ובדרכי משה סק"ג כתב שכ"כ הכל בו, ובד"מ הארוך הביא את דברי המרדכי הנ"ל וכתב עליו שכ"כ הכל בו, ונמצא שדעת הדרכי משה דטעמיה דרבינו משולם שצריך להדליק בכפר של גויים הוא כיון שחייב לראות את הנרות ולכך אם אינו רואה נר חנוכה כלל צריך להדליק ולראות את הנרות. וכן פסק השו"ע סי' תרעז ס"ג שאף שמדליקים עליו בתוך ביתו אם נמצא במקום שאין בו ישראל צריך להדליק ופירש הרמ"א כי חייב לראות הנרות וכמו שנתבאר כל זה למעלה בדיון הנמצא במקום שאינו רואה נרות כלל.

ומבואר מכל זה שדעת ר"י והמרדכי והארחות חיים וכן פסק השו"ע שמלבד שצריך להדליק נר חנוכה צריך גם לראות נר חנוכה, ואם אינו יכול לראות צריך להדליק בברכה נר נוסף ולראותו.

ברכת הרואה שלא בשעת ההדלקה

שנינו בגמ' [כג.] א"ר חייא בר אשי אמר רב המדליק נר של חנוכה צריך לברך ורב ירמיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך, אמר רב יהודה יום ראשון הרואה מברך ב' ומדליק מברך ג' מכאן ואילך מדליק מברך שנים ורואה מברך אחת. והמכוון בגמ' למי שרואה נר חנוכה שלא בשעת ההדלקה. ומבואר בגמ' שהרואה מברך ביום הראשון ברכת שעשה ניסים לאבותינו ושהחיינו, ובשאר הימים מברך רק ברכת שעשה ניסים.

ונחלקו הראשונים למי תקנו את הברכה. הרשב"א והריטב"א והר"ן כתבו שאינו מברך אלא מי שאינו מדליק כלל ואף אין מדליקים עליו בביתו ואינו יוצא ידי חובת הדלקה כלל, וכ"כ הטור סי' תרעז וכן פסק השו"ע [ס"ג].

ודעת רש"י [שהמרדכי דלהלן כתב בדבריו, וכ"כ בביאור הגר"א סי' תרעז ס"ג שנראה בדעת רש"י כן] והמרדכי והמאירי שכל שלא הדליק בעצמו אף אם מדליקים עליו

בירור הלכות חנוכה

בביתו מברך או אכסנאי שהשתתף בהדלקת בעה"ב אך לא שמע את הברכה מבעה"ב מברך ברכת הרואה, כיון שלא יצא ידי חובת הברכה ולכן תקנו לו לצאת יד"ח כשרואה נרות חנוכה.

והרמב"ם פ"ג ה"ד כתב "וכל הרואה אותה ולא בירך מברך שתיים", וכוונתו דכל היכא שרואה את הנרות ועדיין לא יצא ידי חובת ברכה מברך ואפילו אם עומד להדליק בביתו [כ"כ בדעתו הפר"ח סי' תרעו ס"ג] ואפילו אם יצא ידי חובת הדלקה ולא ידי חובת ברכה כגון שהדליקו עליו בביתו [כ"כ המ"מ בביאור דעתו, ועי' בלח"מ] או אכסנאי שלא שמע הברכה מבעה"ב, וכן דעת הי"א שהביא הריטב"א שמי שעתיד להדליק בביתו מברך כשרואה וחוזר ומברך כשמדליק.

אמנם בדעת הרמב"ם צ"ע אם מי שבירך ברכת הרואה ואח"כ הדליק בביתו אם מברך ברכת שעשה ניסים כשיטת הי"א שהביא הריטב"א או"ד כבר יצא ידי חובת ברכה זו. וכן יש להסתפק לדעת שאר הראשונים [הרשב"א והריטב"א עצמו והר"ן ורש"י והמרדכי והמאירי] שמי שעומד להדליק בביתו אין מברך ברכת הרואה אם היה סבור שלא יוכל להדליק בביתו ובירך על ראייתו ואח"כ אתרמי שאפשר לו להדליק בביתו, שלדעת הרשב"א והריטב"א והר"ן שתקנו ברכת הרואה רק למי שלא יצא יד"ח הדלקה כלל אפשר שברכת הרואה היא במקום ההדלקה עצמה [וכלשון הו"ו יש בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' מח "וכיון דהרואה יוצא ג"כ ידי חובת נר חנוכה אלא שהמצוה מן המובחר הוא שידליק בעצמו", אמנם אין מוכרח שכוונתו כפשוטו] וכשבירך ברכת הרואה כבר יצא ידי חובתו בדיעבד ולכך אפשר שאף אם יכול להדליק אינו מדליק וצ"ע, אמנם לרש"י והמרדכי והמאירי שתקנו ברכת הרואה אף למי שלא יצא יד"ח ברכה א"כ ברכת הרואה אינה במקום ההדלקה אלא במקום הברכה וא"כ מי שבירך ברכת הרואה אם אח"כ יכול להדליק צריך להדליק אלא שצ"ע אם יברך בהדלקתו ברכת שעשה ניסים.

עלה בידינו

מלבד שצריך להדליק נר חנוכה עוד צריך לראות נר חנוכה. הרואה נר חנוכה שלא בשעת ההדלקה, אם כבר הדליק נר חנוכה וראהו אינו מברך עליו, ואם לא הדליק נר חנוכה ואינו מעותד להדליק ואף אין מדליקים עליו בביתו צריך לברך ברכת שעשה ניסים לאבותינו וביום הראשון אף ברכת שהחיינו, ואם לא הדליק ואינו מעותד להדליק אך מדליקים עליו בביתו או שהשתתף בהדלקת בעה"ב אך לא שמע ממנו את הברכה להרשב"א והריטב"א והר"ן אינו מברך וכן פסק השו"ע ולרש"י והרמב"ם והמרדכי

בירור הלכות חנוכה

והמאירי והי"א שבריטב"א מברך, ואם לא הדליק ומעותד להדליק כשיגיע לביתו להרמב"ם והי"א שבריטב"א מברך ולשאר הראשונים אינו מברך וכן פסק השו"ע. מי שבירך ברכת הרואה ואח"כ נזדמן שיכול להדליק בעצמו, להי"א שבריטב"א מדליק ומברך שוב ולרש"י והרמב"ם והמרדכי והמאירי מדליק אך צ"ע אם מברך ולהרשב"א והריטב"א והר"ן צ"ע אם מדליק או שמא כבר יצא יד"ח בברכת ראייתו.

הנרות אחר ההדלקה

השתמשות לאורה בתוך זמן קיום המצוה

מבואר בגמ' בריש הסוגיא דחנוכה [כא.]: דלרב הונא ורב חסדא מותר להשתמש לאור נר חנוכה, ולכן פתילות ושמנים שאין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן נר חנוכה בערב שבת שמא כשישתמש לאורן יטה את הנר כשלא תהא האש דולקת יפה, ולרב ורבי יוחנן מדליקין בפתילות ושמנים אלו נ"ח בע"ש כיון דאסור להשתמש לאורה, ופירש רש"י הטעם שאסור להשתמש לאורה כדי שיהיה ניכר שהנר הוא נר מצוה, והרשב"א והר"ן כתבו הטעם שכיון שתקנו את מצות ההדלקה זכר לנס שנעשה במנורה לכן עשאוהו כמנורה שאסור להשתמש לאורה, ועוד כתבו הרמב"ן והרשב"א והריטב"א שהטעם משום ביזוי מצוה, ובתוס' הרא"ש כתב הטעם משום דהוקצה הנר למצותו ולהלן יבואר שזהו כדעת הגאונים ולהרא"ש והמהר"ם מרוטנבורג אף בדעת הרי"ף ודלא כהרמב"ן והריטב"א והר"ן בדעת עצמם ובדעת הרי"ף.

ודין זה דרב ורבי יוחנן דאסור להשתמש לאורה הוא בין תשמיש רשות ובין תשמיש מצוה, מדהתירו להדליק נר חנוכה בע"ש בפתילות ושמנים שיש לחוש שלא ידלקו יפה ולא חששו שמא יטה כשישתמש לאורה תשמיש מצוה.

ובדף כב. אמר רב יהודה אמר רב אסי אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי וכי נר קדושה יש בה, ובהמשך הגמ' מפרש רב יוסף דהטעם כדי שלא יהו מצוות בזויות עליו. ופירשו הרמב"ן במלחמות ובחידושו והרא"ש [סי' ו] והר"ן דרב אסי אסר אפילו תשמיש מצוה אלא דקמ"ל שאפילו הרצאת מעות שאינו תשמיש כולי האי אלא הוא תשמיש עראי או שמרצה המעות מרחוק ואין בזה כ"כ ביזוי לנר אפ"ה אסור, ועל זה פליג שמואל דוכי נר קדושה יש בה ולכן תשמיש קל שכזה מותר. וכן פסקו הרי"ף [כמ"ש הרמב"ן במלחמות] והרמב"ם פ"ד ה"ו דאסור אפילו הרצאת מעות.

בירור הלכות חנוכה

אך בעל המאור ובעל העיטור [הל' חנוכה] ותוס' הרא"ש [ודלא כמ"ש בפסקיו] כתבו דלרב אסי דווקא הרצאת מצות שהוא תשמיש חול אסור אך תשמיש מצוה מותר, ופליג רב אסי על רב ורבי יוחנן דאסור להשתמש לאורה שום תשמיש. ולפי"ז שמואל פליג ומתיר כל תשמיש רשות ולא דווקא תשמיש קל. ופסקו בעה"מ והעיטור להלכה כדעת רב אסי דתשמיש מצוה מותר ותשמיש רשות אסור.

והשו"ע סי' תרעג ס"א פסק שכל תשמיש אסור להשתמש לאורה ואפילו תשמיש קדושה, וכתב שיש מי שמתיר בתשמיש קדושה.

השתמשות וכיבוי אחד זמן קיום המצוה

בשאלות דרב אחאי [שאילתא כו] כתב וז"ל אם כבתה והותיר שמנה מוסיף עליו יום שני ומדליקו, ואם הותיר ליום שני מוסיף עליו ליום שלישי ומדליקו וכן שאר הימים, הותיר ליום שמיני עושה מדורה ומדליקו בפני עצמו דכיון דהוקצה למצוה אסור להסתפק ממנו. עכ"ל. והביאו את דבריו התוס' לקמן [שבת מד. ד"ה שבנר] בלשון 'דתניא'.

והרי"ף בסוגיין [דדף כא:] פירש את התירוץ השני בגמ' לגבי מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק דאי נמי לשיעורא ש"היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, וכ"כ הרמב"ם פ"ד ה"ה שאם נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק אם רצה לכבותה או לסלקה עושה [וכוונתו שאף יכול להשתמש לאורה בלא לכבותה כדמוכח במ"מ ובהגמ"י, ומה שלא הזכיר השתמשות לאורה כיון דבהלכה זו לא מיירי אלא בהדלקה וכיבוי רק ובה"י הזכיר את האיסור להשתמש לאורה].

וכתבו הרמב"ן והריטב"א והר"ן דהגאונים והרי"ף פליגי אם אחר זמן קיום המצוה דהיינו אחר שכלתה רגל מן השוק [כמו שנתבאר למעלה בדין זמן ההדלקה שלהרי"ף השיעור הוא חצי שעה ולהריטב"א כל מקום לפי מנהגו והשו"ע פסק שהשיעור חצי שעה] אם מותר להשתמש לאור הנרות, שלהגאונים אסור משום דהוקצו למצותן [וביארם הראשונים דלא דמי לנויי סוכה דמותרין אחר שבעה [סוכה ט.]. שלא הקצה אותן אלא לימי החג משא"כ השמן שסבר שיכלה ולכן הקצה את כולו] ולהרי"ף מותר. וכתבו הרמב"ן והריטב"א וכן החי' המיוחדים להר"ן דלהרי"ף אף אם כבתה בתוך הזמן מותר להשתמש לאורה כיון דפסקינן כמ"ד כבתה אין זקוק לה [כמו שיבואר להלן במקומן], ולפי"ז אף להרי"ף לרב הונא דכבתה זקוק לה אסור להשתמש לאור הנר עד שידליקנו מחדש.

בירור הלכות חנוכה

ובטעמיה דהרי"ף כתבו הרמב"ן והריטב"א דהשמן לא הוקצה כלל ואין איסור להשתמש בו אלא משום ביזוי מצוה ואחר שדלקו הנרות ונעשית מצותן שוב אין בזה ביזוי מצוה [ועי' ברמב"ן במלחמות שכיון שאסור משום ביזוי מצוה הקצהו מדעתו, וצ"ל שכוונתו כעין הקצאה]. ונראה דאף דעת הר"ן כן בדעת הרי"ף, ואף שכתב בביאור דברי הרי"ף שלא הוקצה השמן אלא לקיום המצוה ואחר שקיים את מצותו אינו מוקצה נראה דלא כתב כן אלא לעומת דברי הגאונים שאח"כ וכמו שלא הזכיר בביאור דעת הרי"ף אלא הסתפקות מהשמן אף שהרי"ף כתב שרשאי לכבותה או להשתמש לאורה [וכמ"ש הר"ן לגבי ההסתפקות דכל שכן הוא] וה"ט כיון דהשאלות מיירי בהסתפקות מהשמן, וראיה לדבר שאף לדעת הר"ן כן ממה שקודם לכן ביאר בטעם דאסור להשתמש לאורה כיון דעשאוהו דומיא דמנורה ועל כרחך שאין אסור להשתמש לאורה אלא מטעם זה ולא מטעם שהוקצה למצותו. וא"כ לכל הנך ראשונים דעת הרי"ף דהשמן לא הוקצה למצותו כלל. וזה מוכרח לפמ"ש"נ שכתבו הרמב"ן והריטב"א דאף כשכבתה בתוך הזמן מותר להשתמש לאורה ואם הוקצה השמן למצותו א"כ אף דאין זקוק לה מ"מ השמן הזה הוקצה למצוה.

ואף בדעת רש"י מוכח דס"ל דלא הוקצה השמן למצותו מדפירש דאסור להשתמש לאורה כדי שיהיה ניכר שהוא נר מצוה [מיהו אפשר דרש"י הוסיף שצריך גם היכר זה וכמו שלשיטתו צריך נר אחרת כדי שיהיה ניכר שהנרות הן נרות מצוה כמ"ש"נ למעלה במקומו], וכן מוכח בדעת הרשב"א שפירש הטעם משום דעשאוהו כמנורה שאסור ליהנות ממנה ומשום ביזוי מצוה, וא"כ לדעתם אחר שקיים את המצוה כשעבר זמן ההדלקה או שכבתה מותר לכבותה או להשתמש לאורה.

ופשוט דכמו שיסברו הרמב"ן והריטב"א והר"ן בדעת הרי"ף ה"נ בדעת הרמב"ם שכתב כדבריו ממש.

אך בהגמ"י הביא [ע"ד הרמב"ם הנזכרים שאחר שכלתה רגל מן השוק יכול לכבותה או לסלקה] בשם מהר"ם דהיינו דווקא כשנתן בשמן יותר מכשיעור אבל אם נתן בו כשיעור אסור להשתמש במותר אם כבתה, ודלא כהרמב"ן והריטב"א, וכ"כ בשלטי הגבורים, וכן הוכיח הב"י סי' תרעז בדעת הרא"ש שהביא הן את דברי הגאונים בסי' ט והן את דברי הרי"ף בסי' ג, וכן בדעת הטור שהביא הן את דברי הגאונים בסי' תרעז והן את דברי הרי"ף בסי' תרעב, וביארו השה"ג והב"י דלדעת הרא"ש [ההולך בשיטת רבו מהר"ם כמבואר בהגמ"י] והטור לא נחלקו הגאונים והרי"ף כלל אלא דהגאונים מיירו בכבתה בתוך הזמן וכמפורש בלשונם והרי"ף מיירי דווקא כשעבר

בירור הלכות חנוכה

הזמן אך מודה דאם כבתה בתוך הזמן אסור להשתמש לאורה, ולכו"ע הוקצה השמן למצותו אך לא הוקצה אלא השמן הראוי לדלוק כשיעור זמן החיוב ואם עבר הזמן הרי השמן הנותר לא הוקצה כלל.

וכן פסק השו"ע, שבס"י תרעב ס"ב כתב שאם נתן בה יותר יכול לכבותה לאחר שעבר הזמן וכן יכול להשתמש לאורה ולא התיר בכבתה בתוך הזמן ובס"י תרעז ס"ד כתב שהנותר מהשמן הצריך לשיעור הדלקה עושה לו מדורה ושורפו שהרי הוקצה למצותו.

והשה"ג נסתפק במי שהניח שמן בשיעור זמן מצותה ודלק יותר מכך אם מותר להשתמש לאורה, וכוונתו להסתפק דמי אמרינן שהקצה את כל השמן שיש בו שיעור שידלק כשיעורו ואף אם בפועל דלק יותר מכך או"ד הקצה את השמן שעתידי לדלוק בפועל כשיעור המצוה.

כבתה

מבואר בסוגיא [כא.] דלרב הונא פתילות ושמנים שאמרו חכמים שאין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנוכה כיון דס"ל כבתה זקוק לה ולכך אין מדליקין שמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה ובפתילות שאין האור נאחזת בהן יפה, ופירש רש"י דכיון דכבתה זקוק לה צריך לכתחילה לעשות נר שידלק יפה שמא יפשע ולא ידליק את הנר מחדש. ומבואר בגמ' דלרב חסדא מדליקין בהן בחול כיון דסבר כבתה אין זקוק לה, וכן לרב יוחנן כבתה אין זקוק לה ולכך מדליקין בהנך פתילות ושמנים.

וכתב הרי"ף דמוכח דכבתה זקוק לה גם מדמדליקין בהן בשבת אף שלא יוכל להזדקק לה ולהדליק את הנר וש"מ דאין זקוק לה. ומבואר בדבריו דלרב הונא דכבתה זקוק לה מהות חיובו הוא שצריך שידאג שיהיה הנר דולק כל משך זמן המצוה ולכך אם יתכן שהנר יכבה ולא יוכל להדליקו צריך להדליק בנר יפה שודאי לא יכבה, ולרב ורבי יוחנן ורב חסדא דכבתה אין זקוק לה אין חיובו אלא הדלקה גרידא, ולכך מדהתירו לו להדליק נר שיתכן שיכבה ולא יוכל להדליקו ש"מ שאין חיובו אלא הדלקה גרידא וכמ"ד אין זקוק לה. ולפי"ז יש לפרש כן גם את דברי רש"י שהראיה בדעת רב הונא דכבתה זקוק לה מדאין מדליקין בהן בחול משום דלמא יפשע ולא ידליק, דה"נ כיון שיתכן שיפשע לכן חיובו מלכתחילה להדליק באופן שודאי ידלקו הנרות ולא יכבו. וכדעת הרי"ף כן מוכח בתוס' וברשב"א ובריטב"א שהקשו שאפשר שלרב הונא מותר להשתמש לאורה ואין מדליקין בפתילות ושמנים אלו נר חנוכה בע"ש כיון דכבתה זקוק לה ולא יוכל להדליקה בשבת.

בירור הלכות חנוכה

אך הרמב"ן נוטה לומר דאף לרב הונא דכבתה זקוק לה מ"מ בשבת שאינו יכול להזקק לה אינו צריך מלכתחילה להדליק באופן שודאי לא יכבה [ופירש שלכך מהא דמדליקין בהן בשבת מוכח דמותר להשתמש לאורה דאל"כ היה מותר בשבת אף אם כבתה זקוק לה]. ולשיטתו צ"ל דלרב הונא הא דאסור להדליק אף בחול בהנך פתילות ושמנים שאין מדליקין בהן בשבת משום שמא יפסע הוא תקנה חדשה שחייבוהו להדליק בפתילות ושמנים שודאי לא יכבו משום שחששו שיפסע, אך עצם מצותו אינה אלא הדלקה גרידא.

וכתב המאירי דלמאי דמסקינן דכבתה אין זקוק לה מדליקין בפתילות שאין האור נאחזת בהן יפה ובשמנים שאינם נמשכים אחר הפתילה ואין בזה עשיית המצוה שלא כראוי כיון שלא חששו שהנר יכבה בתוך הזמן הקצר של מצות ההדלקה עד שתכלה רגל מן השוק.

כתב הבה"ג דאף דפסקינן דכבתה אין זקוק לה אם הדליק קודם שקיעת החמה וכבתה קודם שקיעת החמה זקוק לה משום דאדלקה בלא זמנה. ובתרומת הדשן סי' קב כתב דבערב שבת אם כבתה קודם שקיבל את השבת אין זקוק לה, דכיון דאי אפשר בענין אחר לכן בע"ש ההדלקה המוקדמת היא היא הכשר המצוה שבה הוא מחויב, כיון שביאר שם שעיקר החיוב אינו עצם מעשה ההדלקה אלא שיהיו הזמן שהנר דולק והמוטל עליו הוא להכשיר את דליקת הנר ע"י מעשה ההדלקה [וכמוכח שם בלשון התרוה"ד דלא רמיא עליה אלא הכשר המצוה. וכמו שנתבאר כל זה למעלה בדין הדלקה קודם שקיעת החמה] ובע"ש ההכשר המוטל עליו הוא ההדלקה קודם הזמן. והוכיח כן מדמותר להדליק אף בפתילות ושמנים שאין מדליקין בהן בשבת אף דלא יוכל להזדקק לה, וכן הוכיח הגר"א סי' תרעג ס"ב שאף קודם שקיבל שבת אינו זקוק לה מדמדליקין בפתילות ושמנים אלו ולא חיישינן דלמא יפסע.

ומוכח בתרוה"ד דבחול אם הדליק קודם הזמן אף דאם לא כבתה עד הזמן יצא יד"ח שהרי סו"ס התקיים עיקר המצוה שהנר דלק בזמן החיוב ואף הכשיר זאת ע"י מעשה הדלקתו וכמוכח בבה"ג [הסובר שאין להדליק קודם שתשקע החמה כמ"ש בדעתו הרשב"א בדף כא: בסוגיא דזמן ההדלקה וכמ"ש"נ לגבי הדלקה קודם שקיעת החמה] מ"מ אם כבתה קודם שקיעת החמה זקוק לה כיון דהיה יכול להדליק משתשקע החמה. ואמנם בדברי הבה"ג אין מפורש מה דעתו בערב שבת, אך התרוה"ד יוכל לסבור דהוא והבה"ג אמרו דבר אחד דאם הדליק קודם שתשקע החמה וכבתה בחול זקוק לה ובערב שבת אין זקוק לה. ולפי"ז אי ס"ל להתרוה"ד שיכול להדליק אף קודם שתשקע

בירור הלכות חנוכה

החמה [כשיטת הרשב"א בדף כא: ודלא כשיטת הבה"ג, וכמש"נ למעלה בדין הדלקה קודם שקיעת החמה] לא יוכל להדליק אלא בפתילות ושמנים שמדליקים בהם בשבת, וזה לא מצאנו, ולכן נראה דס"ל דאין מדליקין קודם שתשקע החמה כלל.

ולהרשב"א שאפשר להדליק אף בחול קודם שתשקע החמה נראה בדעתו דאף אם כבתה קודם השקיעה אינו זקוק לה, דנראה מדבריו שהוא מעיקר הדין ממש ואם הדליק קודם שתשקע החמה החל לקיים את עיקר הפרסומי ניסא וכמוכח בלשונו [כא:]: "דהא ודאי אלו רצה להדליק מדליק סמוך לשקיעת החמה דהא איכא פרסומי ניסא", ועוד דאל"כ היה מותר להדליק קודם שקיעת החמה רק בפתילות ושמנים שמדליקין בהן בשבת וזה לא מצאנו והיה על הרשב"א לפרש זאת. והרשב"א כתב בדעת הבה"ג שאין הפרש בין חול לע"ש ובשתייהן מדליק משתשקע החמה וכמש"נ למעלה [שם], וא"כ לדעתו הדלקה בחול והדלקה בערב שבת שווין לענין דין כבתה, אך כמש"נ התרוה"ד יוכל לבאר בדעת הבה"ג אף כדעתו.

וכתב בשו"ת מהרש"ל סי' פה שהרוצה לקיים המצוה בשלימות יחזור וידליק אף דאין זקוק לה, דלא גרע מהמהדריין, וכ"כ המג"א סי' תרעג סק"ב שראוי להחמיר ולחזור ולהדליק בכל ענין ובפרט בערב שבת אם כבתה קודם קבלת שבת והביאו המ"ב סק"ז.

העמיד במקום הרוח וכבתה או כיבה בידים

כתב המג"א סי' תרעג סק"ב דאם העמיד את הנרות במקום הרוח וכבו זקוק להן, דהו"ל כאילו לא נתן בהן שמן כשיעור, ומ"מ לא יברך, והטעם כמש"נ למעלה בדין שיעור נתינת השמן דאף אם לא נתן שמן כשיעור פסק המ"ב שלא יברך וכהחמד משה כיון דהוי ספיקא דדינא בשני תירוצי הגמ'.

והר"ן בסוגיין והב"י הביאו מתשובות הרשב"א דאם כיבה את הנר בשוגג אינו זקוק לה דהו"ל ככבתה.

וכתבו האחרונים דאם כיבה במזיד זקוק לה. אך נחלקו אם מדליק בברכה, שהפמ"ג א"א סק"ב כתב שאינו מברך [והביאו בשעה"צ סקל"ב] ובגינת ורדים גן המלך אות מג כתב שיברך וכן נראה במאמ"ר סי' תרעה סק"ו שכתב דאם כיבה במזיד לא יצא יד"ח ומשמע שחזור ומדליק בברכה. ונראה ביאור דעת המאמ"ר והגינת ורדים עפ"י מה שנתבאר בתרוה"ד שעיקר המצוה הוא שיהוי הזמן שהנר דולק אלא שהחיוב למעשה הוא להכשיר את המצוה ע"י ההדלקה, ולכך אם הכשיר את המצוה ע"י

בירור הלכות חנוכה

שהדליק את הנר ואח"כ הכשיר את היפוכה ע"י שכיבה את הנר נמצא שלא הכשיר את המצוה שידלקו הנרות, ולכן חוזר ומדליק בברכה.

עלה בידינו

השתמשות לאור נר חנוכה בתוך זמן קיום המצוה [שהוא להרי"ף חצי שעה וכן הלכה ולהריטב"א בכל מקום עד שתכלה הרגל מן השוק באותו מקום] לרב הונא ורב חסדא מותר, ולרב ורבי יוחנן אסור, ולרב אסי לדעת הרמב"ן והר"ן והרא"ש בפסקיו אסור ולדעת בעל המאור ובעל העיטור והרא"ש בתוספותיו תשמיש רשות אסור ותשמיש מצוה מותר, ולשמואל הרצאת מעות מותר ולהרמב"ן וסיעתו ה"ה כל תשמיש קל ולבעה"מ וסיעתו ה"ה כל תשמיש רשות. והשו"ע פסק דכל תשמיש אסור והביא דיש מי שמתיר בתשמיש קדושה.

השתמשות לאור נר חנוכה וכיבוי והשתמשות בשמנו לאחר שעבר זמן קיום המצוה, להרי"ף והרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן והמהר"ם מרוטנבורג ולדעת הרא"ש והטור אף לדעת הגאונים מותר וכן פסק השו"ע וצ"ע כשנתן שמן כדי זמן קיום המצוה ודלק אף לאחר מכן אם מותר להשתמש בו, ולדעת הרמב"ן והריטב"א והר"ן דעת הגאונים שאסור, וצ"ע בדעת רש"י. השתמשות לאור נר חנוכה שכבה בתוך הזמן, לרב הונא דכבתה זקוק לה אסור, ולרב חסדא ורב ורבי יוחנן דכבתה אין זקוק לה לדעת רש"י והרמב"ן והרשב"א והריטב"א והח"י המיוחסים להר"ן ולדעתם אף לדעת הרי"ף מותר וצ"ע בדעת רש"י, ולהגאונים ומהר"ם מרוטנבורג והרא"ש והטור ולדעת הרא"ש והטור אף לדעת הרי"ף אסור וכן פסק השו"ע.

הדליק את הנר בזמנו משתשקע החמה וכבה מאליו, לרב הונא זקוק לו להדליק ולרב חסדא ורב ורבי יוחנן אינו זקוק לו. הדליק קודם זמנו וכבה קודם שתשקע החמה, להרשב"א אינו זקוק לו ולהתרוה"ד בחול זקוק לו ובערב שבת אינו זקוק לו, ולהבה"ג בחול זקוק לו וצ"ע בדעתו בערב שבת. כיבה את הנר בידיים, בשוגג אינו זקוק לו ובמזיד זקוק לו ומדליקו להמאמר והגינת ורדים בברכה ולהפמ"ג שלא בברכה וכ"פ המ"ב בשעה"צ. וכתב המהרש"ל שהרוצה לקיים את המצוה בשלימות יזדקק לנר וידליקו אף כשאינו מחוייב בכך דלא גרע מהמהדרין המדליקין נר לכל אחד ואחד.